

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

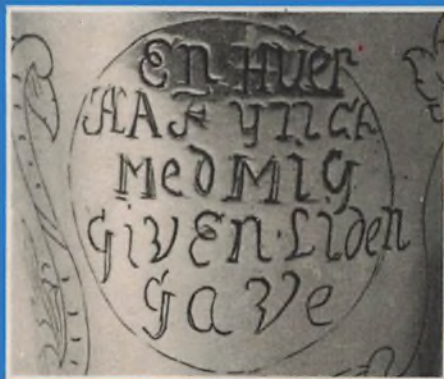
VENDSYSSEL 1986

NU & DA

MAG

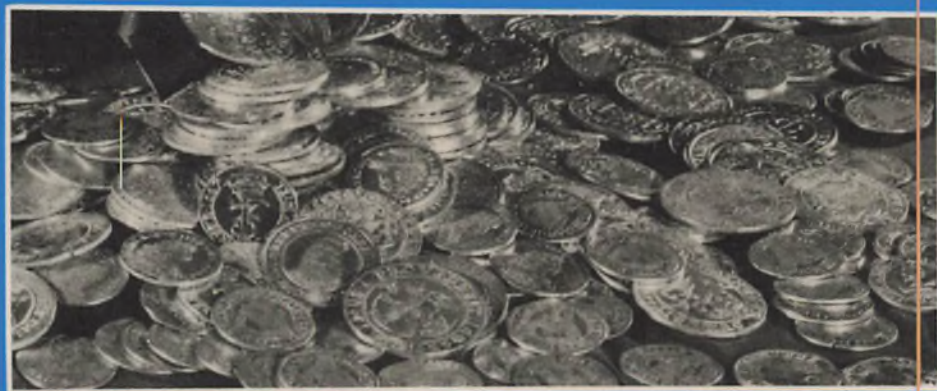
**HB
His**

en huer
HAA ynca
MED MIG
GIVEN Liden
gaze

Jumben
bortloddas paa
Börnehjelps-
Lodsedler D...

VENDSYSSEL
NU OG DA 1986

Vendsyssel nu og da 1986 - nr. 10.
Tidsskrift om Vendsyssels natur,
kunst og kulturhistorie.

Redaktion og tilrettelæggelse:
Niels Bendsen, Palle Friis, Per Lysdahl
og Mogens Thøgersen.

Sats: Baskerville.
Tryk: Vestergaards Bogtrykkeri, Hjørring.
Bogbinderarbejde: Thomas Jensen og søn, Hjørring.
Oplag: 1500 eksemplarer.
Copyright: Vendsyssel historiske Museum, 1987.
ISSN 0105-2608.

Indhold

Kim Aaris-Sørensen: Fund af istidsdyr i Vendsyssel.....	4
Sven Østergaard Jensen: Trudslev – en bebyggelse fra yngre jernalder	10
Marie Stoklund: Runer og tegn i Rakkeby kirke.....	16
Jørgen Steen Jensen: Møntskattefundet fra Læsø. En formue gemt hen ca. 1672	24
Magne Andersen: Noget om brandbægre.....	44
Bent Søndergaard: En embedsbolig i Hjørring.....	58
Robert Bindslev: Den første børnehjælpsdag i Hjørring.....	68
Om hesten i morgentågen og den nye campingvogn. En tur med Hirtshalsbanen og Carl-Hermann Hansen.....	82
Magne Andersen: En rejse til Skagen 1859.....	102

Fund af istidsdyr i Vendsyssel

af Kim Aris-Sørensen

For et par år siden blev det bemærkelsesværdige fund af Vendsyssels – og samtidig Danmarks – eneste isbjørn omtalt i herværende skrift. Netop da var isbjørnefundet, en underkæbe fundet omkring 1920 under grusgravning ved Asdal, blevet kulstof-14 analyseret og havde vist sig at være 11.000 år gammelt. Herved var det blevet placeret i *senglacialtid*, istidens afslutningsfase, en periode hvorfra Vendsyssel har præsteret andre lige så enestående fund, f.eks. rester af desman, steppe-egern og snehare.

I denne artikel skal der, atter med udgangspunkt i nogle nye kulstof-14 dateringer, fortælles om andre fortidsdyr fra Vendsyssel, og denne gang skal vi endnu længere tilbage i

tiden. Vi skal helt tilbage til den egentlige istid, og det sker ved hjælp af nogle dyrerester, der er fundet i egnens grusgrave eller ved foden af nogle af dens klinger.

Overalt i landet, hvor der er moræne- og smeltevandsaflejringer skabt af isfremstødene under sidste istid, finder man nu og da knogler og tænder af store pattedyr. Det sker, når man udnytter aflejringerens forekomster af sten, sand og grus i vore grusgrave.

Det er rester af omkomne dyr, hvis skeletter isen har brudt i stykker og ført med sig og genaflejret. Knoglestykkerne bærer præg af transporten, de er ofte afrundede eller rullede, og større stykker viser skurestriber. Vi ved ikke, hvor langt de enkelte knog-

ler er blevet transporteret, lige så lidt som vi ved, hvor længe de har ligget som urørte skeletter, inden de blev optaget i isen. Nogle af fundene kan imidlertid kulstof-14 analyseres, og hermed får vi oplyst, hvornår dyret levede, og det giver os samtidig en maksimal alder på den geologiske proces, der førte til deres aflejring.

Sådanne knoglefund har afsløret istidsdyr som kæmpehjort, rensdyr, saiga, moskusokse, steppe-bison, uldhåret næsehorn, mammut og hvalros i landet som helhed. I Vendsyssel alene foreligger følgende fund:

Rensdyr:

Gedsig, 1964, grusgrav, del af tak.

Lundebjerg, 1947, 1947, 1950, grusgrav, dele af takker.

Fig. 1. Mammut-kindtand fra grusgrav i Lundeberg, Dronninglund. En kulstof-14 analyse gav tanden en alder på 32.000-33.000 år.

Mammut:

Hellum, 1975, grusgrav, kindtand.

Kirkholt, 1967, grusgrav, del af stødtand.

Lundeberg, 1926, grusgrav, kindtand. 1931, del af stødtand. 1950, fragment af lemmeknogle. 1950, kindtand.

Lønstrup, 1887, strandfund, kindtand.

Stenhøj, 1965, grusgrav, ribben.

Tornby Strand, 1907, strandfund, kindtand.

Hvalros:

Brovst, 1950, grusgrav, del af stødtand.

Kirkholt, 1985, grusgrav, del af stødtand.

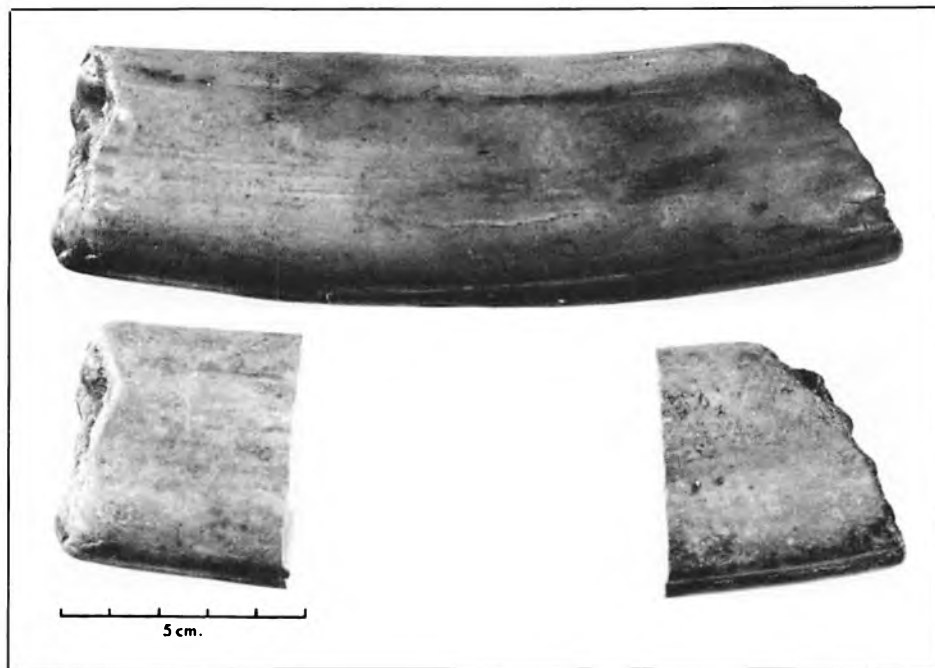

Fig. 2. Hvalros-stødtand fra grusgrav i Kirkholt. Kulstof-14 dateret til 23.000-24.000 år. Øverst en afstøbning - nederst originalen minus de 120 gram, der blev brugt til dateringen.

Fig. 3. Fordeling af land, hav og is fra ca. 45.000 til 10.000 før nu. 1) Mellem Weichsel ca. 45.000-22.000; 2) Sen Mellem Weichsel ca. 22.000-16.000, isen står ved hovedstilsstands-linjen; 3) Sen Mellem Weichsel ca. 16.000-13.000, afsmeltningsfasen; 4) Senglacial 13.000-10.000.

Mammutterne er de hyppigst forekommende fund ikke blot i Vendsyssel men i hele landet, hvor vi kender ialt 130. Af rensdyr kendes der på landsplan forbavsende få, nemlig kun 6 (fraregnet de mange senglaciale fund), og endelig er der ialt fundet 4 hvalrosser fra istiden (fraregnet hvalrostænderne fra Rubjerg Knude, som jo viste sig at være strandingsgods fra nyere tid (1 & 2).

To af istidsfundene fra Vendsyssel er nu blevet kulstof-14 dateret. Det drejer sig om mammut-kindtanden fra Lundebjerg, 1926 (fig. 1), som viste sig at være 32.460 +/- 970-870

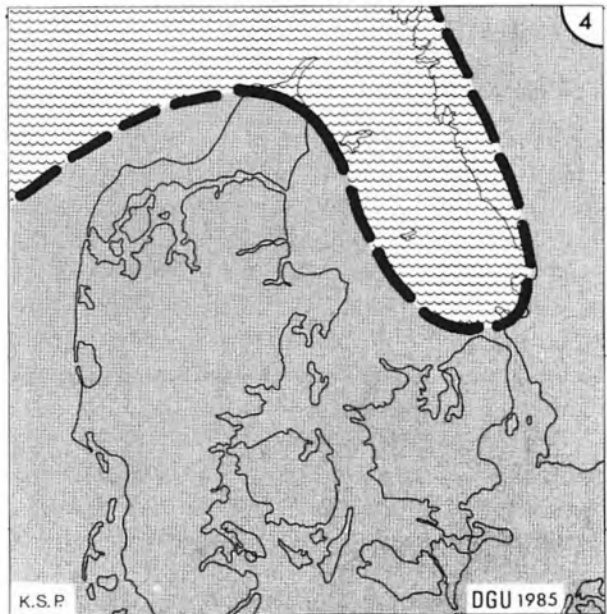
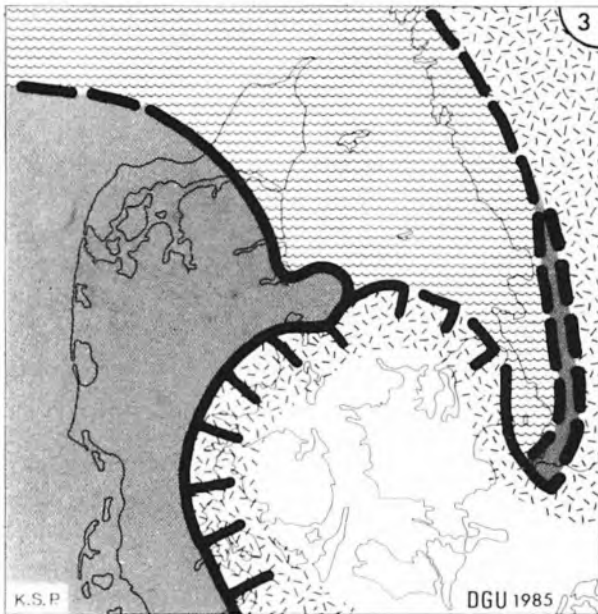
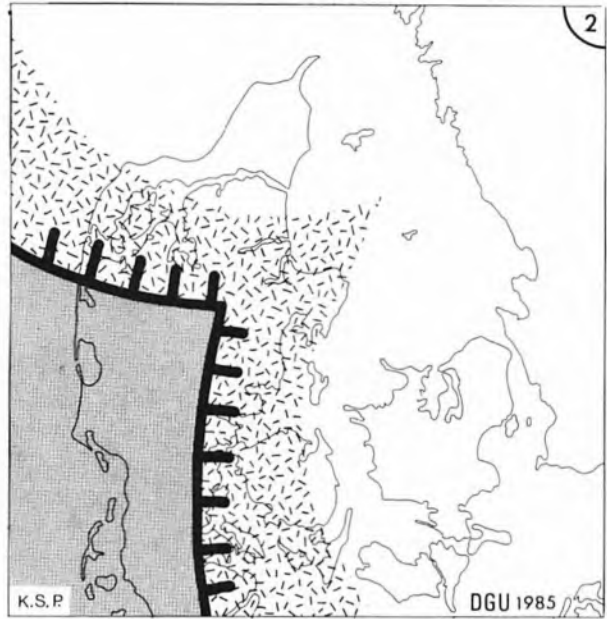
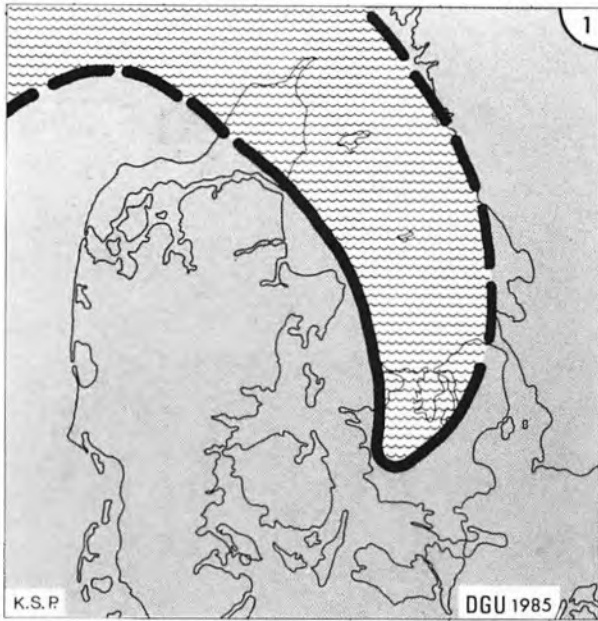
år gammel, og hvalros-tanden fra Kirkholt, 1985 (fig. 2), der blev 23.550 +/- 460 år gammel. Begge fund stammer således fra den mellemste del af sidste istid, *Weichsel-istiden*, som den kaldes i vores del af verden.

Denne »den sidste istid« begynde for godt 110.000 år siden, og det er nu 10.000 år siden den sluttede. Set ud fra et lokalt Vendsyssel-synspunkt er det mest bemærkelsesværdige ved istiden vel nok det, at Vendsyssel gennem det meste af denne tid var dækket af hav og ikke af is.

Geologiske undersøgelser af dybe

boringer, bl.a. flere steder i Vendsyssel, og dateringer af isfremstødene, bl.a. gennem kulstof-14 analyser af mammutfundene, viser et havdækket Vendsyssel i hele Tidlig Weichsel og i Mellem Weichsel, frem til isens hovedfremstød sætter ind omkring 22.000 før nu. Herefter ligger isen over området frem til omkring 16.000, hvor tilbagesmeltningen begynder. De næste 3.000 år er Vendsyssel igen havdækket, indtil området endelig i senglacialtid bliver land, i det mindste syd for Frederikshavn-Hirtshals-linjen (fig. 3).

Mammut-, rensdyr- og hvalrosfun-

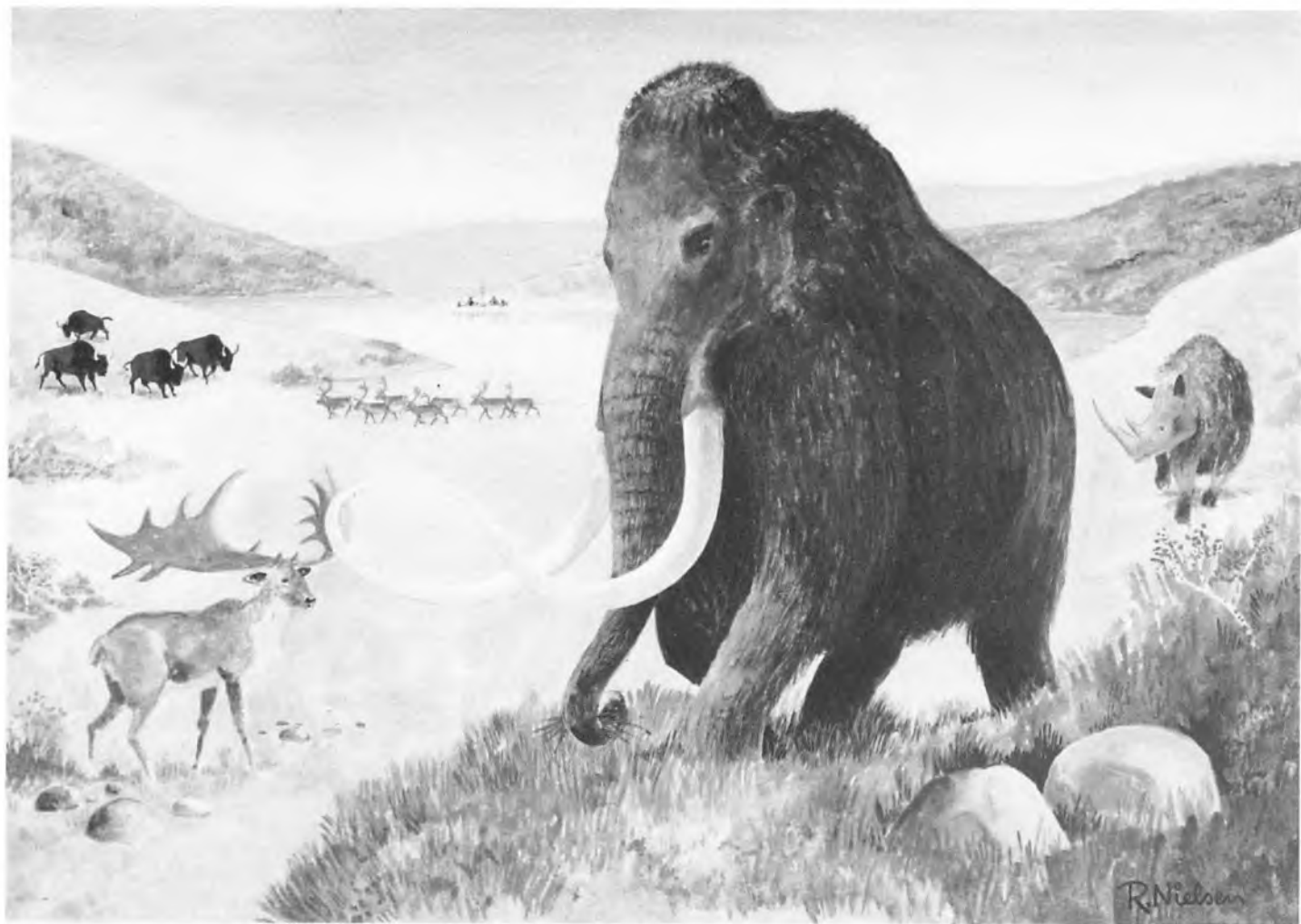

Fig. 4. Mammut-steppen med karakterdyret i forgrunden. Desuden ses det uldhårede næsehorn, kæmpehjorten og flokke af steppe bisoner og rensdyr.

dene i Vendsyssel er fundet i moræneaflejringer skabt af isens hovedfremstød, og med få undtagelser alle sammen i randmorænen Jyske Ås. Hovedfremstødet kom fra nord-nordøst for ca. 22.000 år siden, og da Vendsyssel i den foregående del af istiden var havdækket, må knoglefragmenterne være tilført med isen fra landområder i Sverige. Mammutterne og rensdyrene må derfor have levet i området nord for Göteborg op mod isranden, og hvalrosserne et sted i det gamle kolde Skagerak-Kattegat, som i Mellem-Weichsel strakte sig helt ned til Nord-Midtsjælland (fig. 3, 1).

De rester af mammutter og rensdyr, vi finder i grusgravene i Vendsyssel – og her ganske særligt i randmorænebakkerne i Jyske Ås – stammer altså ikke fra dyr, der har levet i området, men er ført dertil af isen. Nærmest deres oprindelige levested er nok de to hvalrosfund, som meget vel kan have levet i det istidshav, der dækkede Vendsyssel, men også de kan dog have en lang transport bag sig, inden de fandt hvile i moræneaflejringerne ved Brovst og Kirkholt.

I Mellem Weichsel var resten af Danmark og Sydsverige imidlertid isfrit, og her, syd og nordøst for det havdækkede Vendsyssel, udfoldede livet sig på den vidtudbredte steppe-tundra, eller mammut-steppe, som området var en del af. Denne

mammut-steppe, der var domineret af græsser og halvgræsser med spredte forekomster af busk- og kratvegetation, strakte sig fra Europa tværs over Asien til Nordamerika. På disse store vidder levede flokke af græsædende hovdyr, med mammutter som den måske bedst tilpassede, men også uldhåret næsehorn, rensdyr, saiga, steppe-bison og kæmpehjort er, som nævnt i indledningen, konstateret i det danske område (fig. 4). Vildhesten hører også denne mammut-steppe til, men den og rovdyr som ulv og jærv kender vi i Danmark først fra senglacialtiden. Andre steder på mammut-steppen var hovdyrene også truet af rovdyr som løve, hyæne og sabelkat.

Selv om det er relativt få fund, vi har af istidsdyr, sammenlignet med de mange tusinde mosefund fra senere aflejringer, er de ikke desto mindre spændende hvert og et. Og det på trods af, at de ikke ligger på »primært leje«, men har været udsat for transport – ja, nogle vil måske hævde, at lige netop *det* gør dem ekstra interessante, idet det giver en mulighed for en tidsfæstelse af denne transport gennem kulstof-14 dateringer. Der begynder via disse fund at tegne sig et anderledes istidsmiljø, et mere grønt og levende, hvor det danske område kun i relativt kort tid er dækket af en egentlig indlandsis. Klimatisk har det naturligvis trods alt væ-

ret istid, selv om isranden det meste af tiden har ligget et sted i Mellem-sverige, koldt og relativt tørt, men altså med masser af liv på de store græsklædte vidder.

Der er således grund til at hilse hvert nyt fund velkommen, også i Vendsyssel, hvor man må bære over med disse nordfra kommende fremmedelemerter, og glædes over det helhedsbillede, de er med til at tegne.

NOTER

1. Ulrik Møhl: Hvalrosfundene ved Rubjerg Knude. Vendsyssel Årbog, 1975.
2. Kim Aaris-Sørensen: En isbjørn i Vendsyssel. Vendsyssel nu og da, 1984.
3. Kaj Strand Petersen: The Late Quaternary History of Denmark. Journal of Danish Archaeology 4, 1985.

Kim Aaris-Sørensen. Født 1946. Cand. scient. i zoologi 1974, lic. scient. i kvartærzoologi 1979. Siden 1980 ansat som lektor i kvartærzoologi ved Universitetets Zoologiske Museum, København.

ILLUSTRATIONER

Fig. 1 og 2 er fotografert af Geert Brovad. Fig. 3 er efter Kaj Strand Petersen (3). Fig. 4 er tegnet af Robert Nielsen.

Trudslev – en bebyggelse fra yngre jernalder

af Sven Østergaard Jensen

Arkæologiske udgravninger starter på forskellige måder, mest almindeligt ved jordarbejder i form af mark- eller anlægsarbejder. Det er de færreste, der tager deres begyndelse med en køretur, men en sådan var årsag til den udgravning, der skal præsenteres her.

I efteråret 1980 kørte museumsinspektør Jens-Henrik Bech, Thisted, jævnlgt af hovedvej A 11 gennem Vestvendsyssel. På en af disse ture blev han ved Trudslev, lidt nord for Ingstrup, opmærksom på to mørke, rektangulære aftegninger i en nypløjet mark. Ved en travetur hen over marken fandt han tillige en opløjet vævevægt af brændt ler (fig. 2).

Iagttagelserne blev meddelt til Vendsyssel historiske Museum,¹⁾ og da kombinationen af mørke pletter og en vævevægt kunne tyde på, at vi her stod over for en af de sjældne bopladser fra yngre jernalder med såkaldte grubehuse, var man fra museets side meget interesseret i en undersøgelse af pladsen.

Ved stor velvilje fra markens ejer, gdr. Svend Poulsen, er der foreløbig gravet på pladsen i efteråret 1984 og 1985. Udgravningerne er foretaget af et udgravningshold finansieret af Nordjyllands Amtskommune, og med Vendsyssel historiske Museum som arbejdssted. Bopladsen er endnu ikke færdigundersøgt, men der er

gjort så spændende fund, at det vil være rimeligt at give en kortfattet orientering.

Lokaliteten er beliggende på en lav, nordlig udløber af et nord-syd gående morænebakke drag, som er et resultat af isens modellering af landskabet ved sidste istids afslutning (fig. 1).

Ved undersøgelserne i 1984 og 1985 blev der afgrømet muld på ialt godt 1000 m² (fig. 3). Heraf blev dog kun de 2/3 færdigundersøgt, idet den tidligt kommende vinter i 1985 med barfrost og siden sne satte en stopper for undersøgelsen. En afdækning med vintermåtter viste sig at være en mulig, men for langsommelig frem-

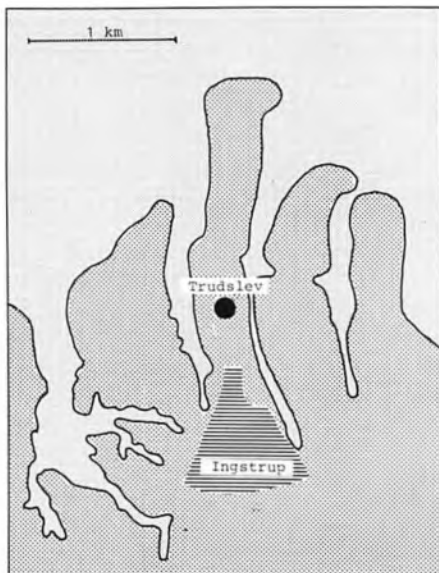

Fig. 1. Landskabet ved Trudslev er præget af is- og smeltevandsaktivitet fra istiden og en havstigning i stenalderen. Bopladsen ligger på en af de udløbere, der strækker sig mod nord fra morænebakkeområdet ved Ingstrup (storprikket raster). Imellem disse udløbere er der enge dannet på lavtliggende områder, som var hav i stenalderen (småprikket raster). Engene og morænefladen har været vigtige landskabselementer i forbindelse med bopladsens økonomi. De har været anvendt til henholdsvis kvægavl og agerbrug.

Fig. 2. Vævevægten der var den umiddelbare årsag til udgravningen. Den er fremstillet af næsten rent ler og er dårligt brændt. Dens diameter er 8,8 cm.

gangsmåde, så udgravningen måtte afsluttes i utide.

De to mørke aftegninger, af arkæologer kaldet fyldskifter, der var årsag til undersøgelsen viste sig, som formodet, at være grubehuse, d.v.s. små huse, der er delvis nedgravet i jorden. Ud over grubehusene (A 4 og A 5 på fig. 3) fandtes 4 nedgravninger, gruber, hvoraf de to er samtidige med grubehusene, mens de to andre er fra yngre stenalder. Desuden fremkom en del fyldskifter fra nedgravede stolper. Disse stolpehuller kunne dog ikke indpasses i konstruktionen af nogen art. I den sydlige del af udgravningsfeltet konstateredes et ca. 15x5 meter stort øst-vest orienteret fyld-

skifte i undergrunden (A 9 på fig. 3). Dette fyldskifte, der muligvis er en hustomt, er ikke færdigundersøgt.

De to grubehuse var begge orienterede med længderetning øst-vest. De målte henholdsvis 4x3 og 3x2 meter og var kraftigt nedpløjede. Således var kun 10-15 cm af fylden tilbage (fig. 4). I de to huse sås nogle fælles konstruktionsmæssige træk. Ved gavlene mod øst og vest har midt i husenes længderetning stået stolper, der har båret taget. Langs nord- og østvæggene sås i begge huse nogle fyldskifter i gulvet. De blev først opfattet som stolpehuller, der kunne have haft konstruktionsmæssig betydning, evt. som vægpanel og herved

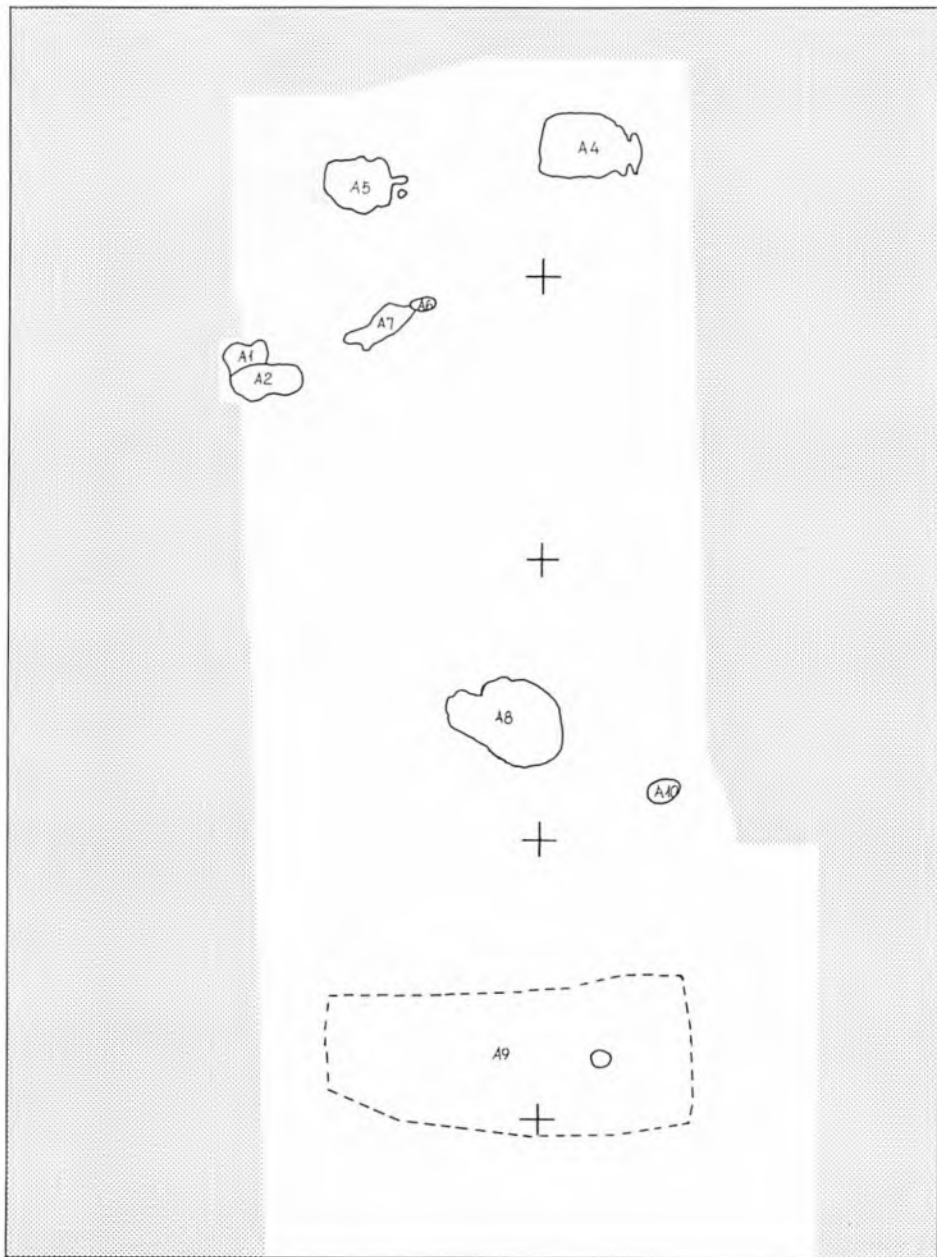
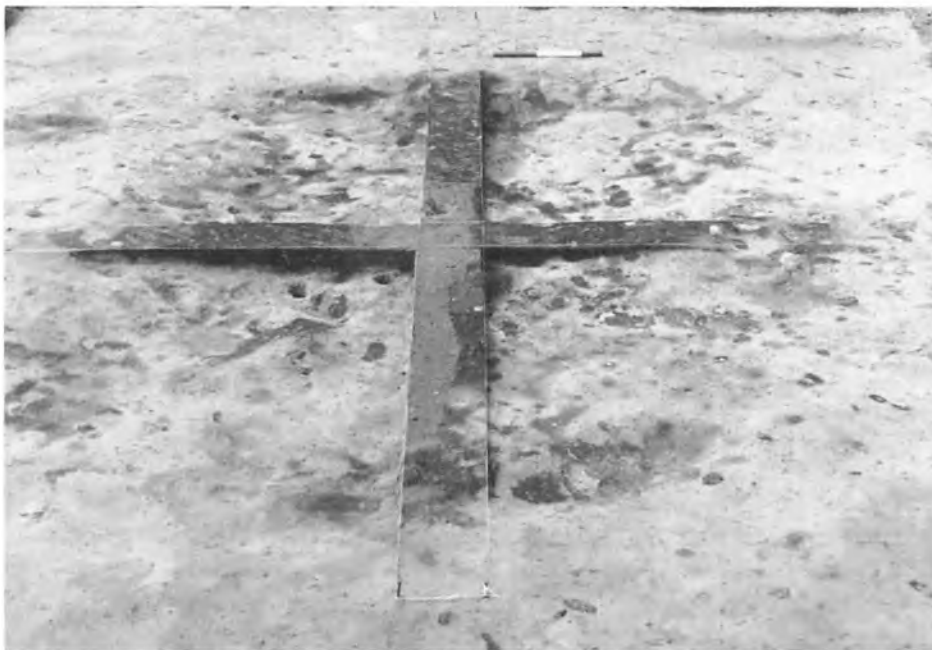

Fig. 3. Forenklet oversigtstegning af udgravningsfeltet med de største anlæg indtegnet. Krydserne markerer udgravningens målesystem. De står i retningen nord-syd med 10 meters afstand. Udgravningsfeltet strækker sig 21 m syd for det sydligste (nederste) kryds.

Nordligst ses to grubehuse, A 4 og A 5. A 1, 2 og 8 er affaldsgruber samtidig med grubehusene. A 7 og A 10 er gruber fra stenalderen. A 6 er et udateret ildsted, der er yngre end A 7. A 9 sydligst på planen kan være en hustomt fra et mindre langhus. Anlægget er ikke færdigundersøgt.

Fig. 4. Grubehus A 4 set fra øst. Grubehuset er tømt med undtagelse af en korsformet balk, der inden udgravningen blev lagt over det fyldskifte, som kunne erkendes i undergrundsoverfladen. Formålet med balken er at kunne få klarhed over de forskellige jordlag i grubehuset. Målestokken øverst i billedet er 50 cm lang.

Fig. 5. Udvalg af tenvægte fra grubehusene og A 9. I modsætning til vævevægten er tenvægtene velbrændte. Den største tenvægt er 4 cm høj og den mindste 1,5 cm.

også som støtte til taget. Ved nærmere undersøgelser viste det sig, at der ikke havde stået jordgravede stolper i fyldskifterne, men at de snarere må opfattes som resultater af den daglige aktivitet i grubehusene i deres funktionstid.

Fundene fra de to grubehuse omfatter keramik, tenvægte af brændt ler, glas, rav og lidt jern.

Keramikken fremtræder oftest som enkeltskår af lerkar, i enkelte tilfælde som mindre karfragmenter. De få randskår, der optræder stammer alle fra kar med indbuet randparti.

Tenvægtene er alle ens, hvad angår form, men forskellige i størrelse. De er dobbeltkoniske med høj overdel, lav underdel og flad bund. Den største vejer 70 gram, den mindste kun 5 gram. Denne lille tenvægt har nærmest karakter af et stykke legetøj (fig. 5).

Glas og rav forekommer i form af perler, henholdsvis 3 glasperler og en ravperle. Glasperlerne er alle forskellige i form og farve, således en dobbeltkonisk blå perle, en rød, dodecagonalperle (perle med 12 sideflader) og en oprindelig cylinderformet mælkehvid perle med grønne pletter. Ravperlen er diskosformet (fig. 6).

Det var ikke kun fra grubehusene, der blev gjort fund. Fra det afrømmede område fremkom en del lerkarskår af samme karakter som fra huse-
ne. Yderligere fandtes dele af en lille,

oval, skålformet dragtnål, kaldet en fibula. Fibulaen er ornamenteret med et fra oven set dyremotiv (fig. 7).

I overfladen af den formodede, ikke-færdigundersøgte, hustomt A 9 (fig. 3) fandtes bl.a. en tenvægt af samme type, som de i grubehusene fundne. Hertil kommer keramik – igen enkeltskår – med indbuet randparti.

Efter 1984-udgravningens afslutning blev markens pløjelag afsøgt med metaldetektor. Foruden nyere tids efterladenskaber fandtes en rektangulær pladefibula (fig. 8). Fibulaen, der af Rigsantikvaren er blevet erklæret for danefæ, er ornamenteret med fladedækkende slyngornamentik.

Fundene af fibulaer, lerkarskår, tenvægte og glasperler giver hver for sig større eller mindre mulighed for at datere bebyggelsen indenfor yngre jernalder. Bedst egnet er fibulaer og keramik.

Fibulaerne skal begge placeres i yngre germansk jernalder, perioden 600-800 efter vor tidsregnings begyndelse. Indenfor dette tidsrum er den rektangulære fibula tidligst, tiden omkring 700,²⁾ mens den skålformede fibula er noget senere, ca. 725-800.³⁾

I keramikmaterialet stammer de mest karakteristiske skår fra halvkugleformede kar med indbuet randparti. Kar af denne type dateres normalt til vikingetid, perioden 800-1050,⁴⁾ men det synes klart, at kar med indbuet randparti også optræder tidligere. De findes bl.a. i nogle grave på Lindholm Høje-gravpladsen⁵⁾ og på flere søndensfjordske bopladser fra yngre germanertid.⁶⁾

Hvad ovenfor er sagt om keramikken, gælder også for tenvægtene.⁷⁾

Udgravningerne ved Trudslev har indtil nu vist, at der her har levet et samfund en gang i 700-800 tallet. Vi

har endnu kun undersøgt to små grubehuse, der i deres funktionstid har været arbejdshuse, muligvis i forbindelse med tekstilfremstilling. Det ikke-færdigundersøgte fyldskifte A 9 giver dog formodning om, at vi her står over for resterne af et mindre beboelseshus eller en staldbygning. Viser formodningen sig rigtig kan vi, kombineret med resultaterne af fremtidige udgravninger med tiden sige mere om, hvorvidt bebyggelsesstrukturen på stedet har samme karakter, som kendt fra andre samtidige bopladser,^{6a)} hvor et eller flere langhuse og i tilknytning hertil ofte også grubehuse optræder sammen i indhegnede gårdsanlæg.

Som tidligere nævnt er bopladser fra yngre jernalder sjældne. I det øvrige land efterhånden knap så sjældne som i Vendsyssel. Landsdelen har dog, trods den tilsyneladende mangel på bopladser, ikke været fol-

Fig. 6. Rav- og glasperler. Ravperlen (øverst) har en diameter på 1,8 cm.

Fig. 7. To brudstykker, ca. 2,5 cm store, af en oval, skålformet dragtnål (en fibula) af bronze ornamenteret med et stiliseret dyr set ovenfra. Til venstre ses ryggrad og ribben og til højre hovedet.

Fig. 8. Rektangulær pladefibula af bronze, 4,3 cm lang, med slyngornamentik.

ketom, det vidner en del gravpladser om.⁸⁾ Bopladserne må altså være her – vi har bare ikke fundet dem endnu. Trudslev-bopladsen er den første erkendte i Vendsyssel siden 1950'erne, da Lindholm Høje bo- og gravpladsen blev udgravet. Flere vil givet følge.

Foruden de arkæologiske udgravninger har vi søgt at komme om bag navnet Trudslev. Ved en henvendelse til Institut for Navneforskning ved Københavns Universitet er følgende blevet oplyst angående stednavnet Trudslev. »Trudslev tilhører en af vore ældste navnetyper, navnene på lev. Dette navneled, gammeldansk *lēf*, antages at have været produktivt fra yngre romersk jernalder til vikingetiden. Betydningen har været omdiskuteret. Den sandsynligste betydning er »arvegods«. Forleddene i levnavnene er oftest personnavne eller personbetegnelser, rimeligvis navnet på arveladeren. I Trudslev er forleddet mandsnavnet gammeldansk *Thrugot*.⁹⁾

Hvem Thrugot var, og hvem der arvede efter ham, ved vi ikke. Måske en vestvendsysselsk storbonde hvis jordegods efter hans død blev overladt til hans efterkommere. Vi håber, at det ved fortsatte udgravninger vil lykkes os, at komme lidt tættere ind på livet af dem. Foreløbig afventer vi efteråret 1987, hvor vi igen kan sætte skovlen i jorden ved Trudslev.

NOTER

1. Sagen har journalnr. VHM 208/1980 Trudslev, Ingstrup sogn, Børglum herred.
2. Ørsnes, M.: Form og stil. 1966, s. 136-143 og 223-224.
3. Som note 2, s. 149-151 og 241.
4. Ramskou, T.: Viking Age Cremations in Denmark. Acta Archaeologica 1950, vol. 21, s. 237 ff.
5. Ramskou, T.: Lindholm Høje gravpladsen. 1976, bl.a. s. 66-67 og 78-79.
6. a) Nielsen, L. C.: Omgård. Acta Archaeologica 1979, vol. 50, s. 200.
b) Nielsen, S. og Noe, P.: Karby. MIV 1976, nr. 7, s. 8.
c) Nielsen, S.: Karby-udgravningen på Mors. Årbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie. 1984, s. 268.
7. Andersen, H. H., Crabb, J. og Madsen, H. J.: Århus Sønder vold. 1971, s. 227.
8. Ramskou, T.: Viking Age Cremations in Denmark. Acta Archaeologica 1950, vol. 21, s. 139 ff. og 144 ff. Ramskou, T.: Lindholm Høje gravpladsen. 1976, s. 78-79.
9. Skriftlig meddelelse 21/3 1985 fra Gordon Albøge, Institut for Navneforskning, Københavns Universitet.

Sven Østergaard Jensen. Født 1946. Cand. phil. i forhistorisk arkæologi 1983. Ansat ved Vendsyssel historiske Museum 1983 som leder af »Amtsgraveholdet«.

ILLUSTRATIONER

Fig. 2, 5-8 er fotograferet af Ole Brønden, og fig. 4 er fotograferet af Bjarne Skov. Fig. 1 er tegnet af Per Lysdahl, og fig. 3 er tegnet af Tove Marquardsen.

Runer og tegn i Rakkeby kirke

af Marie Stoklund

Ved restaureringer i vore middelalderkirker har man i de senere år ofte opdaget indridsninger i den romanske puds, som har været gemt under kalklag i århundreder.

Det var tilfældet i efteråret 1984 ved restaureringen i Rakkeby kirke (Børglum herred, forhen Hjørring amt). Under kalken, man var ved at banke ned i koret, fandt man både runer og et smukt flettekors, hvorefter konservator Robert Smalley og jeg blev tilkaldt fra Nationalmuseet.

Disse indridsninger er ofte lavet, mens pudsen endnu var våd, altså i den friske, glatte, romanske puds, d.v.s. at de stammer fra dengang,

man byggede kirken. Naturligvis findes der også indskrifter, som er lavet på et senere tidspunkt af kirkens historie; men de ser anderledes ud, fordi den tørre pudslade lettere flosser, hvis man forsøger at ridse eller skære i den.

I Rakkeby ser det ud til, at indridsningerne stammer fra kirkens opførelse, fordi de ser ud til at være lavet, før pudset var hærdet. I så fald er det mest nærliggende, at det er håndværkerne, der har været på spil.

Det er nordvæggen i koret, som har fristet til udfoldelse, det ser man mange steder, måske fordi lyset faldt godt. Det samme er tilfældet i de nor-

ske stavkirker. De mange tegninger symboler og tegn, runer og kradseri er, som Martin Blindheim nu har samlet i en stor bog, er især fundet på korets nordvæg. Men ristningerne kan også sidde andre steder. I Rakkeby fandt vi f.eks. enkelte tegn i de gamle puds i skibets nordvæg.

Fig. 1. Udsnit af nordvæggen i Rakkeby kirkes kor fra undersøgelsen oktober 1984. De sorte tal og pile angiver forskellige indridsninger, som skal undersøges mere indgående. Et femtakket stjerne ses under pilen højre side.

Fig. 2. Flettekors, ca. 10 cm i tværsnit.

Fig. 3. En del af korvæggen i Tornby kirke med bl.a. den lange runeindskrift.

Det er tydeligt, at forskellige folk har været i gang med deres knive, eller hvad de havde ved hånden, noget er skåret dybt ind, andet står ganske let og fint, så det er næsten usynligt undtagen i kraftigt sidelys (fig. 1).

Som sædvanligt har man også i Rakkeby lavet disse grafitti i bekvem

højde over gulvet, passende til at skrive. På korets nordvæg har man både skrevet runer og latinske bogstaver, tegnet forskellige kors, en cirkel, måske nogle bomærker, nogle streger til et regnskab (?) – noget er rent kradseri. Vi finder også et par eksempler på den femtakkede stjerne,

som skulle tegnes i et stræk, så man endte i det punkt, hvor man begyndte. Det er et tegn med mange navne: pentagram, marekors, Salomos segl – det har været tillagt magisk betydning, man finder det i folkelige troldomsbøger længe efter Reformationen.

Særlig bemærkelsesværdigt er flettekorset tæt ved triumfvæggen (fig. 2). Måske har det også været opfattet som noget, der kunne afværge det onde. Det findes også på nordvæggen i koret i Tjæreby kirke ved Hillerød sammen med flere flettemønstre og meget andet, f.eks. en runeindskrift:

»Thomas præst bed for mig«. Flettekorset er ret almindeligt som grafitti i de engelske kirker, men findes i øvrigt tidligt over hele Vesteuropa. I stavkirkerne findes det kun i Undredal kirke, Sogn og Fjordane.

Det er interessant, at man genfinder flere af de samme tegn – dog ikke

flettekorset – på Nationalmuseets gamle fotografier af korvæggen i Tornby kirke, der ligger ca. 20 km fra Rakkeby. Nu ses kun et udsnit af den gamle pudsslade i Tornby med den kendte runeindskrift: »Thorsten Bre... ristede disse runer i pinsedagene... Han havde meget glæde af to-

Fig. 4. Runerne (m) a t ? r t. Runerne er ca. 3 cm høje. Derunder latinske bogstaver: I – eller er det en streg – a (eller o) h og et liggende s?

Fig. 5. Øverst under pilen k k k i i i, derunder et bomærke eller lignende og parallelle streger med en skråstreg over som et regnskab. Nederst et meget dybt skåret (l e o r) med o r skrevet sammen – eller (l e u). Runerne er 3-4 cm høje.

Fig. 6. Tilsyneladende en regulær indskrift; men f a k i (l) : u i u æ s giver ingen mening. Der er en tilfældig ridse mellem rune 4 og 5, det er næppe en bistav. Runerne er ca. 3,5 cm høje.

nerne om morgenen der«; men korvæggen formelig vrimlede med løsevne runer, latinske bogstaver og alle mulige tegninger og kradsrier, som alt sammen havde været skjult under et lag hvidtekalk med gotiske kalkmalerier (fig. 3). I Rakkeby er der ikke helt så mange indridsninger, i øvrigt er også her kun udvalgte stykker af den oprindelige pudsede flade stadig synlige, resten er overkalket efter at være blevet undersøgt og fotograferet.

Desværre kan runerne i Rakkeby slet ikke tale sammenligning med den lange indskrift i Tornby eller med indskriften i Aggersborg kirke, som Erik Moltke har læst: »Gud (hjælpe) Thorlich fra Hære. Stå der. Peter Svale skrev mig. Amen«. Både i Aggersborg og Tornby er der imidlertid også meget uforståeligt krads med runer; men dette gælder desværre alle indskrifterne i Rakkeby. Ikke én af dem synes at give mening for os, hvad enten det så skyldes risterne eller vor uformåenhed.

En indskrift (fig. 4) kan læses (*m*) *a t ? r t* (under tallet 7 på fig. 1), () betegner, at læsningen er usikker, ?, at det er usikkert, hvilket tegn der står, her kan der være tale om *i* eller *e* (eller et skilletegn). Til venstre herfor står indskriften *m a t* – det er snarest en gentagelse, det ses tit, at man har forsøgt at kopiere, det er næppe sandsynligt at tolke *m a t* som »mad«.

En meget dybt skåret indskrift kan med stor usikkerhed læses *l e (o r)* eller *l e (u)* (fig. 5). Oven over ses dels et bomærkelignende tegn, dels nogle streger som til et regnskab og derover tre *k*- og tre *i*-runer.

Heller ikke det, som mest ligner en regulær indskrift med skilletegn, giver nogen fornuftig mening: *f a k i (l) : u i u æ s* (fig. 6). Et andet sted er der ristet en smuk ramme, men den er kun halvt udfyldt med noget, som kun ligner runer. Noget tyder på, at risteren ikke var så dreven igen – eller måske er han blevet afbrudt.

Det er vanskeligt at sige, hvad man skal lægge i disse kradsrier, nogle af dem er måske lavet med det formål at afværge ondt, fordrive det onde, det er svært at vide; men marekorset har i hvert fald i senere tid været brugt sådan. Meget af det – runerne og bogstaverne – gør dog mest indtryk af at være kradsset ind som tidsfordriv uden dybere mening.

LITTERATUR OG HENVISNINGER

Martin Blindheim: *Graffiti in Norwegian Stave Churches* c. 1150 – c. 1350. 1986.

Lis Jacobsen og Erik Moltke: *Danmarks Runeindskrifter*, 1-2. 1941-42. (Tornby kirke: Atlas fig. 403-409, Text sp. 203 f.).

Erik Moltke: *Runes and Their Origin. Denmark and Elsewhere*. 1985. (Aggersborg kirke: p. 428 f.).

NOTE

Marie Stoklund. Født 11/8 1934. Cand. mag. i dansk og tysk. Museumsinspektør ved Nationalmuseet. Leder af Runologisk-epigrafisk laboratorium.

ILLUSTRATIONER

Fig. 1 er fotograferet af Robert Smalley 1984. Fig. 2 · 4 og 6 er fotograferet af Marie Stoklund 1984. Fig. 3 er fotograferet af Erik Moltke 1931. Optagelserne findes på Nationalmuseet.

Møntskattefundet fra Læsø

En formue gemt hen ca. 1672

af Jørgen Steen Jensen

Mandag den 6. september 1982 var Holger Petersen, ejer af Bogøgård, der ligger lidt nord for Vesterø kirke på Læsø i færd med at afstikke fundamentgrøft til en udbygning, som skulle opføres i stedet for den stald, der var nedbrændt året før. Kommuneingeniøren havde rådet ham til at forlænge murene lidt af hensyn til modulerne på isoleringsmåtterne, og da skovlen nu blev sat i jorden for at grave den nye grønne, væltede sølvmonterne frem. De lå i en stor jdepotte, der var knust af en »gummiged«, som havde ryddet brandtomten. Ved denne rydning fjernedes to

gulvlag, hvoraf det nederste var af piksten.

Holger Petersen gjorde, hvad man skal gøre i et sådant tilfælde. Han ringede først til politiet og dernæst til formanden for Læsø museum, overlærer Kay Johannsen. Næste morgen kom Per Lysdahl fra Vendsyssel Historiske Museum, og han foretog udgravning af den resterende del af potten, efterundersøgelse samt indmåling. Selve mønterne havde Holger Petersen bjærget samme dag (fig. 1-2).

Straks mønterne kom frem, stod det klart, at det var et meget stort

fund. Den samlede vægt blev opgjort til 22 kg, antallet til omkring 1800, og den yngste daterbare mønt var fra 1672, et årstal, der også nu ved undersøgelsens afslutning stadig står fast. Skatten, hvor alene sølvværdien var meget betydelig, blev få dage efter fundet var gjort, overført til København for at blive rensat og finbestemt på Den kgl. Mønt- og Medallesamling på Nationalmuseet. I løbet af efteråret udbetalte Rigsantikvaren danefægodtgørelsen til finderens. Fundet, der straks ved sin fremkomst vakte stor interesse, blev allerede før konserveringen udstillet på National-

Fig. 1. Fundstedet på Bogøgård med en del af jyddepotten siddende på det oprindelige sted, alle mønterne er dog fjernet. Foto 8. sept. 1982.

museet sammen med den store jyddepotte, der hurtigt var blevet samlet af Konserveringsafdelingen for jordfund (fig. 3). Efter at mønterne var blevet rensat, blev der af Nationalmuseet i samarbejde med Sparekassen Bikuben i Byrum og Bangsbomuseet i Frederikshavn samt Læsø museum arrangeret en sommerudstilling i 1983 i sparekassen i Byrum.

Det kan straks siges, at hvad antal og vægt angår, så er dette efter alt at dømme den næststørste danske 1600-tals møntskat, som vi kender, kun Balle-skatten fra Djursland med 12.121 mønter, som fremkom i

1968, nedlagt efter 1656, er større (fig. 4).

Mønterne er opgjort til 1851 stykker, og de fordeler sig på en række hovedgrupper (en nøjere specifikation følger som afslutning på artiklen):

Danske kroner eller 4-mark stykker 1618-1672 m.m.....	562
Danske halvkroner 1618-1668.....	34
Norske halvkroner eller 2 mark 1649-1670.....	187
Danske mark 1583-1629.....	334
Norske mark 1649-1658.....	7
•Hebræer• 2 mark (krigsmønt 1644-46).....	24
•Hebræer• 1 mark 1644.....	3
•Hebræer• 4 skillinge 1645.....	17
Danske 2 skillinge 1582-1669.....	381
Norske 2 skillinge 1643-1670.....	120

Andre danske skillemønter m.v.....	10
Andre norske skillemønter.....	1
Glückstadt, Gottorp og Hamborg 3, 2 og 1 skilling lybsk.....	9
Dalermønter, mest udenlandske:	
Dalere (heraf 2 norske).....	68
Halvdalere.....	28
Kvartdalere (heraf 4 norske).....	57
Sjattedaldaler.....	1
Ottendedaldalere.....	8

1851

Omregnet til hele dalere udgør summen godt 600 rigsdalere. Det er en meget betydelig sum. Det er således en større sum end der var i Stabyskatten fra 1975, hvor der fremkom ca. 463 dalere, nedlagt efter 1644, og det er vort største fund af hele rigsdalere.

lere. Vi kender over hundrede dalerfund, og det kan derfor ses, at det langtfra var almindeligt, at en så stor formue lå hos private. Til sammenligning kan det nævnes, at Køgeskatten fra 1978, hvor 322 mønter, næsten alle dalere, var gemt af vejen under den svenske besættelse 1658, må have sin oprindelse hos en af denne rige bys velstående borgere.

Hvis man vil vide, hvor meget disse penge var værd, kan man anskueliggøre det ved at efterse normale danske priser hos Arent Berntsen, »Danmarckis oc Norgis Fructbar Herlighed« fra 1656. Det ses her, at en tønne torsk (å 104 fisk) ved betaling af visse afgifter (landgilde) regnedes til 3 rigsdaler. Man kunne med andre ord for hele skatten få mere end 200 tønder torsk eller 20.800 hele torsk. En nøjagtig sammenligning mellem penges værdi for 300 år siden og nu kan man dog ikke foretage, så mange ting har ændret sig siden da. I dag spiller kontante penge eller betalingsoverførsler en langt større rolle end dengang, hvor meget ordnedes i naturalier. Arbejdslønningerne især for dagligt, »ufaglært« arbejde var meget, meget lave. Vi bliver derfor stående med den fornemmelse, at sølvpengene fra Bogøgård har udgjort en uhyre sum.

Hvis vi vender tilbage til fundomstændighederne i september 1982, husker vi, at mønterne lå i en stor jy-

depotte, der var knust. Denne jyddepotte var iflg. Per Lysdahls iagttagelser under udgravningen gravet ned i det gule undergrundssand, og den stod i en lille grube, ca. 25 cm nede under nævnte undergrundssands nuværende overflade. Måske har nogle af mønterne – vel først og fremmest småmønterne – ligget i punge af stof, for der blev fundet enkelte stykker

tekstil i den jord, der dryssede af mønterne.

Ved udgravningen fjernedes som nævnt to gulvlag og alene denne omstændighed antyder, at Bogøgård er en gammel ejendom. For hele undersøgelsen har det været et stort held, at professor Bjarne Stoklund, Institut for europæisk Folkelivsforskning ved Københavns Universitet, har stillet

Fig. 2. Formanden for Læsø museum, overlærer Kay Johannsen, Holger Petersen, Bogøgårds ejer og skattens finder, samt Vendsyssel historiske Museums arkæolog Per Lysdahl stående ved fundstedet. Foto 8. sept. 1982.

Fig. 3. Jydepotten fra Bogøgård i sammenlimet tilstand. Højde 26.5 cm, korpus' diameter c. 27 cm, mundingrandens diameter 10 cm. Godeset er fint, skærven grå, farven på begge sider sort, ydersiden er glittet. Hanken, hvoraf 3/4 mangler, er af båndhanktypen. (Fra inventar-beskrivelsen, Nationalmuseets 2. afdeling).

sin store viden til rådighed, dels i form af en artikel i Skalk og dels ved at overlade undertegnede kopi af et notat om matrikel nr. 3 af Vesterø sogn, senere kaldet Bogøgård.

Denne ejendom ejedes i 1662 af Laurids Lauridsen Melchiorson, der 1649 havde giftet sig med Maren Andersdatter (1626-1691). Laurids Lauridsen Melchiorson var en af Læsøs

daværende mange skudeejere. I 1670 har han en skude på 8 læster (å 2 tons), 1674 sættes den til 6 læster, men desuden har han en nybygget skude på 10 læster, som også nævnes 1675. Hvornår han døde, vides ikke, men det må være mellem 1674/75 og 1682/83. I denne periode falder også Den skånske Krig mellem Danmark og Sverige, og her gik halvdelen af

Læsøboernes flåde til. Bjarne Stoklund identificerede Laurids Lauridsen Melchiorsons og Maren Andersdatters gravsten, der nu er indmuret i sydturen af Vesterø kirke. Men indskriften er delvis udslidt, og kun et indhugget relief med et nødstedt fartøj i oprørt sø samt en engel, der vinker fra skyerne, antyder hvilken skæbne, der blev ham til del.

Fig. 4. Museumsopstilling af fundet, ler giver et indtryk af jydepottens tørrelse og den store mængde mønter.

Fig. 5. Bogøgård set fra syd 1908. Længen er halvvejs ombygget og mølterniseret.

Ægteparret fik i årene mellem 650 og 1662 tre sønner og tre døtre. Den ældste søn Melchior erklæres lød 1685 efter syv år tidligere at have forladt Glückstadt på vej til Ostindien, og den næstældste søn Laurids lør 1693, men gården bliver i familiens eje lige til ind i 1800-tallet. (Sene fik den navnet »Bovets gård« efter den daværende ejer, Christian Bovet, men dette navn blev i begyndelsen af 900-tallet ændret til det nuværende navn, Bogøgård).

Gårdens bygningshistorie er forholdsvis velkendt, ikke mindst fordi Levi Jensen (f. 1902, nu boende i Tannarac i Florida) har vist os den ven-

lighed under sine besøg i Danmark at stille fotos og oplysninger fra sin barndom på Bogøgård til rådighed. Det synes således som om Laurids Lauridsen Melchiorsens stuehus kan have været bevaret til ind i dette århundrede, dog ombygget til kostald. Levi Jensen har til denne publikation udlånt billeder af gården fra 1908 (fig. 5), ca. 1925 (fig. 6) og endelig fra Bogøgård, som den så ud efter en brand 1928, men før den ny brand 1981 (fig. 7). Efter branden 1981, som direkte førte til skattens opdagelse, er kun 1928-stuehuset tilbage samt en lille ny udbygning til grovkøkken og værksted fra 1982. Skat-

ten blev fundet under gulvet af 1928-stalden. Det står ikke helt klart, om stalden i 1928 blev placeret på de gamle, dengang brændte bygningsplads, men fundoplysningen om de to gulvlag kunne måske tyde derpå. Med andre ord, jydepotten med mønterne har formentlig ved nedgravningen ca. 1672 været anbragt under gulvet i det daværende stuehus.

Længere fremme vil man som nævnt kunne se en mere detaljeret gennemgang af de enkelte mønter, men allerede nu kan det nævnes, at sammensætningen af skatten giver anledning til visse refleksioner. Christian IV's 334 markstykker fra 1602

til 1618 (fig. 16-17) udgør næsten 20% af mønterne. De optræder ellers ikke i den mængde i kapitaler, der er afsluttet et halvt århundrede senere. Der kan være to forklaringer. Enten er der tale om en kapital, som er opsparet gennem en relativ lang periode, eller også må markstykkerne have cirkuleret forholdsvis længe på Læsø og der, hvor ejeren har tjent sine penge.

De øvrige dansk-norske mønter var nogenlunde, hvad man kunne vente, med et par undtagelser. Årstallene 1670 - 1671 - 1672 er ikke særlig rigt repræsenterede, der er i alt 24 mønter fra disse år (fig. 11-12). Det kan skyldes langsom møntcirkulation, men da Laurids Lauridsen Melchior- sen jo ikke hentede sin indtægt fra

selve Læsø, og alle 12 kroner fra 1672 kommer fra Glückstadt eller Gottorp, kan forklaringen måske være et par stille år. Lidt påfaldende er det under alle omstændigheder, at der er så få af de nyeste mønter.

Til gengæld er der en Guds velsignelse af kroner og halvkroner fra de fire år 1666-1669, nemlig (fig. 10 og 14):

	Kroner	Halvkroner
1666	53	21
1667	58	9
1668	110	7
1669	20	1
	241	38

I antal mønter er det ca. 15% af det samlede fund, men i værdi er det endnu mere, nemlig ca. 175 rigsdaler, en lille tredjedel af hele skattens værdi. Fordeler vi de 175 rigsdaler

over de fire år, bliver det ca. 40 rigsdaler pr. år. Fordeler vi dem over alle syv til skattens slutår 1672, bliver det 25 rigsdaler på år. Dette er der mindste gennemsnitlige værditilvækst, som kapitalen kan have fået denne periode, og det er påfaldende meget!

Takket være Bjarne Stoklund's forskning kender vi nemlig en del til Læsø-skippernes antal, handel og indtjening i denne periode. I 1671 var der 81 skuder og mindre »farkoster«. De sejlede især med norsk tømmer fra havnene ved Oslo-fjorden til danske havne ved Limfjorden eller videre gennem Kattegat og Bælterne. Fjernest kendte destination var Lübeck. I heldige tilfælde kunne skipperne på én sommer nå at hente tøm

Fig. 6. Bogøgård c. 1925. Ombygningen synes at være fortsat siden århundredets begyndelse, men de enkelte dele af gården synes alle bevarede.

Fig. 7. Mange Læsø-boere og turister vil huske Bogøgård som den så ud 1928-1981. Kun stuehuset er nu bevaret.

ner tre gange i Norge. Handelen foregik oftest direkte med bønderne, der enten fik varer eller også blev betalt kontant. Hvor stor fortjenesten var, er svært at sige, der skulle jo også dækkes udgifter til skibet. Men vi ved, at kirkeværgen i Hals kirke på Læsø beregnede sig en erstatning forabet af en sommers handelsrejser på 3 daler. Det kan også nævnes, at vi har oplysninger fra Uddevala i Bohuslen fra 1646-47 (Bohuslen hørte dengang endnu til Norge), hvorefter sømmerladningernes værdi sattes til mellem 5 og 20 daler.

Disse tal hører til de meget få konkrete tal, der har stået til rådighed. Men taget i betragtning, at selve skatten i værdi som nævnt er 1600-ålllets næststørste møntskat, og at

den svarer til 30 store tømmerlaster eller 75 års sommerfortjeneste – må vi tro, at noget andet stikker under. Det har næppe været en normal kapital for en tømmereskudskipper fra Læsø.

Hvad var det da? En betroet kapital? En på uærlig vis tilegnet kapital gemt væk, måske med henblik på en ny start i Aalborg, hvor flere Læsøskippere drog hen? Eller noget helt tredje?

Laurids Lauridsen Melchiorsen har taget sin hemmelighed med sig i sin våde grav. Han delte den ikke med nogen, for ellers ville hans enke eller hans søn uden tvivl have søgt efter skatten, som de jo bogstavelig taget boede oven på.

Vi befatter os som historikere og

arkæologer normalt ikke med hverken spøgeri eller overtro, men det vil være naturligt at afrunde denne del af beretningen med oplysningen om at et nulevende menneske har berettet, at vedkommende, et par år før skatten blev fundet, har set en lydløs »grå mand«, der stod og pegede ned i staldgulvet just over skattens skjulested!

Vi vender tilbage til det mere konkrete og jordnære, nemlig pengesummens øvrige sammensætning, for også ad den vej kan vi erfare noget om Laurids Lauridsen Melchiorsens virksomhed, eller i det mindste om hans forbindelser. Det drejer sig om de udenlandske mønter.

Nu er det helt normalt at finde fremmede dalere i danske møntskat-

Fig. 8. Christian IV indførte 1618 et nyt møntsystem, baseret på en kron som var noget lettere end daleren. Desuden var den mindre lødige, idet der var iblandet c. 14% kobber (mod dalerens normalt c. 12%). Mønten fik en meget flot udførelse med kongens hel figur og hans krone på bagsiden. I anden halvdel af 1600-tallet blev kronen landets hovedmønt. Vægt 18.51 gram (Hede 106 B, kat. nr. 343).

Fig. 9. Frederik III's kron med årstal 1656 er præget i lille oplag og derfor temmelig sjælden. I Læsø fundet fandtes den selvgeligt kun i et eksemplar, vægt 21.65 gram (Hede 95 B, kat. nr. 616).

Fig. 10. Frederik III's kron fra 1668 var repræsenteret ved ikke færre end 110 stykker, deraf 99 af typen Hede 113 A. Så vidt vides blev de ikke præget flere eller færre kroner 1668 end i 1667 eller 1669, så de mange kroner fra denne årgang må skyldes særlige omstændigheder. Siden kronens indførelse var lødigheden i øvrigt faldet således at 1/3 af metallet var kobber. Vægt 21.90 gram (kat. nr. 856).

Fig. 11. Blandt fundets yngste mønter er Christian V's krone fra Glückstadt ved Elben, præget 1672. Denne og andre mønter fra dette år daterer skattens nedlæggelse til 1672 eller kort derefter. Vægt 22.04 gram (Hede 121, kat. nr. 1350).

Fig. 12. Den til kronen svarende tyske møntenhed var 2/3 daleren. Hertug Christian Albrecht af Gottorp fulgte denne, fordi Slesvig-Holstens møntvæsen iflg. ridderskabets privilegier fra 1460 skulle sælge Hamburgs og Lübeck's. 2/3 daleren fra 1672 er med til at datere fundet (se fig. 11). Vægt 21.69 gram (kat. nr. 1698).

tefund i 1600-tallet, de fungerede i meget vid udstrækning som værdifast hovedmønt ved store betalinger. Opsparing blev også gerne anlagt i dalere. Også halvdalere træffes, men ikke helt så ofte. Jo mindre dalerbrøkerne bliver, des sjældnere er de her hjemme, for her havde vi i stedet danske mark og halvkroner. En sum på 61 kvartdalere er vist også ret enestående i en dansk fundsammenhæng.

Heraf var der 8 sachsiske fra årene 1545-1551 (fig. 31), altså ca. 125 år gamle, da pengesummen blev gemt hen. Men her er det ikke så meget selve alderen, som er påfaldende (flere andre af dalerne var også gamle) som antallet. Det er nemlig mere end halvdelen af, hvad vi i øvrigt kender af sachsiske kvartdalere fra alle andre danske fund. Disse kvartdalere (og de endnu mindre 1/6 og 1/8 dale-

re) må man antage er hentet f.eks. i Nordtyskland.

I øvrigt bemærker man ved skattens sammensætning, at dalerne som helhed er ret få. Ikke engang 1/6 af skattens værdi var i daleremønt. I de lande, hvorfra vi især fik dalere, Tyskland (fig. 23) og Holland, blev den nemlig slået sjældnere og sjældnere efter ca. 1660. I Danmark kom kronen i stedet til at dominere som

Fig. 13. Christian IV's udmøntning fra Torstenssonkrigen mod Sverige er som denne 2 mark fra Glückstadt 1645 præget af hans fortørnelse over svenskernes fredsbrud. Bagsideindskriften angiver med blandet hebræisk og latinsk indskrift Jehovah som en retfærdig dommer. Vægt 10.75 gram (Hede 179, kat. nr. 504).

Fig. 14. Frederik III's 2 mark fra 1666 har stempler, der er af fornem kunstnerisk udførelse. Med sin klassiske udformning af kongens dragt understreges enevoldskongens majestæt. Vægt 10.93 gram (Hede 107 A, kat. nr. 735).

Fig. 15. Frederik III's norske 2 mark fra 1651 (præget i Christiania) af typen Hede 67 A er forholdsvis sjælden, men i fundet var der ikke mindre end 3 stk. Vægt 10.78 gram (kat. nr. 1413).

Fig. 16. Christian IV's mark fra 1607 findes i flere udformninger og med forskellig vægt og lødighed. Sølvindholdet var dog i alle tilfælde omkring 5.5 gram. Dette meget sjældne stykke (Hede 98) vejer 8.85 gram (kat. nr. 53).

Fig. 17. Som eksempel på den senere betydelige ud-møntning af markstykker er denne fra 1617 (Hede 99 D), hvis sølvindhold var sunket til godt 5 gram. Vægt 8.39 gram (kat. nr. 269).

Fig. 18. Christian IV genoptog under Kejserkrigen prægningen af den gamle marktype i Glückstadt, men sølvindholdet var nu knap 5 gram. Stykket, der er fra 1627, Hede nr. 173, vejer 8.39 gram (kat. nr. 494).

hovedmønt. Den var først indført af Christian IV i 1618 (fig. 8) i en bestræbelse på at skabe et nyt dansk møntsystem, men sin store betydning fik den først under Frederik III og Christian V, hvor den efterhånden bliver dominerende i skattefundene.

En noget tilsvarende udvikling var der i Tyskland, omend lidt senere. Her vinder 2/3 daleren indpas; den blev indført ved en aftale i Zinna 1667 mellem en række nordtyske fyrster. Denne ny mønt er kun repræsenteret ved et enkelt stykke, nemlig fra Gottorp, Danmarks nærmeste nabo mod syd (fig. 12).

Før vi går over til møntlisterne, skal jeg oplyse, at de af pladsgrunde er gjort meget summariske. Specielt interesserede kan imidlertid bestille kopier fra Fundprotokollen i Den kgl. Mønt- og Medaillesamling, hvor der bl.a. er henvisning til referencværker.

Summariske lister over mønterne i fundet. Kun i enkelte tilfælde er der nærmere kataloghenvisninger til typerne.

1. Kroner (4 mark) fra Christian IV, Frederik III og Christian V, slået i København og Glückstadt (fig. 8-11).

Prægeår	Antal
1618 (fig. 8)	8
1619	9
1620	13
1621	4
1624	6

1625	3
1651	13
1652	23
1653	31
1654	8
1655	30
1656 (fig. 9)	1
1657	14
1658	43
1659	61 ¹⁾
1660	37 ²⁾
1661	1
1666	53 ³⁾
1667	58
1668 (fig. 10)	110
1669	20
1671	14 ⁴⁾
1672 (fig. 11)	11 ⁴⁾
Ubest. (1653-56)	1

559

1) Heraf én »Eben-Ezer«-krone, slået til minde om stormen på København og 31 slået i Glückstadt.

2) Heraf 15 slået i Glückstadt.

3) Heraf 1 stk. Hede 112 A, 28 stk. Hede 113 A, 5 stk. 113 B og 19 stk. Hede 116.

4) Alle slået i Glückstadt.

Udover de danske kroner findes 2 norske kroner fra Christian V, 1670 samt 1 hertil svarende 2/3 daler fra Slesvig-Holsten-Gottorp, 1672 (fig. 12). Således bliver det samlede antal kroner 562.

2. Danske halvkroner fra Christian IV og Frederik III (fig. 14).

Prægedår	Antal
1618	3
1619	5
1620	3
1621	3
1624	5
1625	1
1658	1

Fig. 19. Blandt fundets mange 2 skillinge var 1662 en af de rigeste repræsenterede årgange. Der var 3 stk. af typen Hede 132 A, men hele 32 stk. af den her afbildede Hede 132 B. Udformningen var i øvrigt den klassiske danske, der gik tilbage til 1500-tallet. Vægt 1.32 gram (kat. nr. 1113).

Fig. 20. En helt anden udformning fik en serie 2 skillinge fra 1665, hvor kongens monogram trådte i stedet for det danske våben. Den afbildede mønt er af typen Hede 138 A, vægt 1.07 gram (kat. nr. 1213).

1660	1
1666 (fig. 14)	10 ¹⁾
1668	2
	<hr/>
	34

1) Heraf 7 stk. Hede 107 A (fig. 14), 2 stk. Hede 107 B, der er meget sjældne og 1 stk. Hede 108.

3. Norske halvkroner eller 2 mark fra Frederik III og Christian V (fig. 15).

Prægedår	Antal
1649	11
1650	7
1651 (fig. 15)	10 ¹⁾
1652	8
1653	6
1654	6
1655	2
1656	9
1657	13
1658	15
1659	6
1660	8 ²⁾
1661	14 ³⁾
1662	10
1663	16
1664	7

1665	12
1666	11
1667	9
1668	5
1669	1
1670	1

187

1) Heraf 3 stk. Hede 67 A og 7 stk. Hede 67 B.

2) Heraf 3 stk. Hede 67 D og 5 stk. Hede 67 E.

3) 1 stk. Hede 67 D, 4 stk. Hede 67 E, 2 stk. Hede 67 F og 7 stk. Hede 67 G.

4. Danske mark fra Frederik II og Christian IV (fig. 16-18).

Prægedår	Antal
1583	2
1602	2
1604	2
1606	1
1607 (fig. 16)	12 ¹⁾
1608	15
1609	32 ²⁾
Ubest. år (1607-9)	2
1612	26
1613	33

(fortsættelse side 39)

Fig. 21. Medens rigsdaleren sjældent blev præget i Danmark, da vi ikke selv havde sølv og fortjenesten på brægningen var beskedent, var der i Norge en vis udmønning af Kongsberg sølv af disse store internationalt gangbare mønter. Den afbildede daler fra 1653 er kun lidt slidt, hvad der tyder på, at den kun få gange har skiftet ejer. Vægt 28.68 gram (Hede 14, kat. nr. 1393).

Fig. 22. Sølvdukat fra byen Deventer i de nordlige Nederlande, 1666. Denne mønttype, der blev indført i Holland 1659, var c. 1 gram lettere end den gamle rigsdaler, mens lødigheden var hele 7% mindre. Den findes kun sjældent i Danmark, da vi kun har få dalerfund der er yngre end 1660. Vægt 27.87 gram (kat. nr. 1735).

Fig. 23. Rigsdaler fra Lübeck 1641, kaldet Salvatordaler på grund af Johannes Døberen på forsiden. Det lille våben på forsiden er borgmester Christopher Gerdes, hvis våben ikke tidligere kendtes på denne årgang. Vægt 28.45 gram (kat. nr. 1776).

Fig. 24. Halvdaleren fra Hamburg er uden årstal, kun kejsernavnet Rudolf II tillader en form for datering, nemlig 1576-1612. I Gaedechens klassiske katalog over Hamburgs mønter kendes denne type ikke. Vægt 14.37 gram (kat. nr. 1783).

Fig. 25. Christian IV's kvarte norske daler fra 1643 er temmelig sjælden. Vægt 7.23. gram (Hede 12 A, kat. nr. 1364).

Fig. 26. I de sydlige, spanske Nederlande (vore dages Belgien) kaldtes daleren »patagon«. Den afbildede kvarte patagon er slået i byen Tournai for Philip III's statholderpar Albert og Isabella (1598-1621). Vægt 6.80 gram (kat. nr. 1742).

Fig. 27. Den fra Trediveårskrigen kendte brunsvigske hertug Christian af Minden lod 1622 møntmester G. Krukenberg slå denne kvartdaler, som vistnok ikke tidligere har været kendt. Vægt 7.01 gram (kat. nr. 1746).

Fig. 28. Christian af Mindens kvartdaler fra 1623 (møntmester H. Schreiber) hører heller ikke til de almindeligste. Vægt 7.00 gram (kat. nr. 1747).

Fig. 29. Hertug Julius af Wolfenbüttels dalermønt havde en af Harzens vildmænd med lygte som motiv. Kvartdaler fra 1569. Vægt 7.07 gram (kat. nr. 1759).

1614.....	19 ³⁾
Ubest. år. (1612-4).....	1
1615.....	53 ⁴⁾
1616.....	30 ⁵⁾
1617 (fig. 17).....	109 ⁶⁾
1618.....	15 ⁷⁾
1627 (fig. 18).....	4 ⁸⁾
1628.....	3 ⁸⁾
1629.....	2 ⁸⁾

334

- 1) Heraf 2 stk. Hede 92 B, 9 stk. Hede 95 A og 1 stk. af Hede 98, det 4. kendte stykke.
- 2) 2 stk. af Hede 95 A, 1 stk. af Hede 98.
- 3) 5 stk. af Hede 99 A, 9 stk. af Hede 99 B, 4 stk. af Hede 99 C, 1 stk. af Hede 99 D.
- 4) 28 stk. af Hede 99 C, 25 stk. af Hede 99 D.
- 5) 18 stk. af Hede 99 C, 12 stk. af Hede 99 D.
- 6) 53 stk. af Hede 99 C, 55 stk. af Hede 99 D, 1 ubest.
- 7) 14 stk. Hede 99 C, 1 stk. Hede 99 D.
- 8) Præget i Glückstadt.

5. Norske mark fra Frederik III.

Prægeår	Antal
1649.....	2
1650.....	2
1653.....	1
1655.....	1
1658.....	1

7

6. Christian IV's underlødige krigsmønt, kaldet »hebrøere« på grund af bagsideindskriften (fig. 13), blev efter Torstensson-krigen nedsat betydeligt i værdi (2 og 1 mark med ca. 12%, 4 skilling med 50%). Når intet andet angives er mønterne præget i Danmark.

Pålydende og år	Antal
2 mark 1644.....	9 ¹⁾
2 mark 1645 (fig. 13).....	10 ²⁾
2 mark 1646.....	5 ³⁾
1 mark 1644.....	3 ³⁾
4 skill. 1645.....	17

Fig. 30. Den kvarte daler fra Østersø-byen Wismar 1582 kendtes tidligere kun i ét eksemplar. Vægt 7.01 gram (kat. nr. 1789).

Fig. 31. Fundets ældste mønt er den sachsiske kvartdaler fra 1545, slået i fællesskab i Freiberg af hertugerne Johan Friedrich og Mauritz. Vægt 7.10 gram (kat. nr. 1794).

Fig. 32. Udmøntningerne fra Rhingreverne af Daun er ikke almindelige i danske skattefund. Denne kvartdaler er fra 1619. Vægt 6.92 gram (kat. nr. 1816).

Fig. 33. Kvartdaler fra Georg Friedrich af Schlesien-Jägerndorf synes ikke kendt i ældre kataloger. Den er præget 1557. Vægt 6.76 gram (kat. nr. 1849).

1) Heraf 4 norske.

2) Heraf 7 stk. fra Glückstadt og 3 stk. fra Norge.

3) Heraf 2 stk. fra Norge.

7. Danske 2-skillinge fra Frederik II, Christian IV og Frederik III (fig. 19-20)

Prægeår	Antal
1582.....	1
1604.....	1
1613.....	1
1618.....	4
1624.....	1
1625.....	9
1626.....	12
1627.....	10
1629.....	8
1644.....	4
1645.....	4
1648.....	19 ¹⁾
1649.....	18
1650.....	21
1651.....	8
1653.....	8
1654.....	17
1655.....	12
1657.....	1
1658.....	6
1659.....	2
1660.....	6
1661.....	17
1662 (fig. 19).....	35
1663.....	34
1664.....	17
1665 (fig. 20).....	26 ²⁾
1666.....	2
1667.....	36 ³⁾
1668.....	27
1669.....	2
1648-70, ubest. år.....	12
	<hr/>
	381

1) Heraf 13 stk. i Christian IV's navn.

2) Heraf 9 stk. Hede 133 A, 1 stk. Hede 133 B, 3 stk. Hede 134 A, 4 stk. Hede 134 B, 3 stk. Hede 138 A, 1 stk. Hede 138 B, 5 stk. Hede 138 C.

3) Heraf 1 stk. Hede nr. 134 A og C, 3 stk. Hede nr. 139 A, 1 stk. Hede nr. 139 B, 12 stk. Hede nr. 140 A, 18 stk. Hede nr. 140 C.

8. Norge 2 skillinge fra Christian IV, Frederik III og Christian V.

Prægeår	Antal
1643.....	1
1644.....	1
1646.....	2
1647.....	6
1648.....	6
Ubest. år. (-1648).....	1
1649.....	4
1650.....	1
1651.....	2
1653.....	3
1654.....	8
1655.....	4
1656.....	2
1657.....	2
1658.....	2
1659.....	4
1660.....	3
1661.....	8
1662.....	9
1663.....	5
1664.....	7
1665.....	6
1666.....	9
1667.....	5
1668.....	6
1669.....	4
1670.....	8 ¹⁾
Ubest. år (-1670).....	1

1) Heraf tre i Christian V's navn. 120

9. Andre dansk-norske samt gottorpske småmønter

Danske Pålydende og prægeår	Antal
8 skillinge.....	1585
	1607
	1608
	1624
	<hr/>
	8

6 skilling..... 1629 1
1 skilling..... 1614 1

1) Heraf 3 stk. Hede nr. 93 A og 2 stk. Hede 96.

Norske

1 skilling..... 1662 1
(Se også hele og kvarte dalere)

Glückstadt

(efter lybsk møntregning)

Denning eller rytterpenning,
2 skilling lybsk c. 1620 1
Sechsling lybsk..... 1643 1
Dytken eller 3 skilling
lybsk 1667 1
1669 1

4

Slesvig-Holsten-Gottorp

Dytken eller 3 skilling
lybsk 1647 1
1650 1
1652 1
1661 1

4

Til denne gruppe hører værdimæssigt også
1 skilling fra Hamburg..... 1669 1

10. Hele dalere (fig. 21-23).

Geografisk område, evt.

møntherre samt årstal	Antal
Norge 1653 (fig. 21), 1656.....	2
Holland 1621, 1624, 1650, 1657.....	4
Zeeland 1623, 1629 (2) samt sølvdukat 1662.....	4
Utrecht 1657.....	1
Gelderland 1592, 1621, 1653 (2, den ene 1655?), 1656.....	5
Westfrisland 1588, 1619, 1650, 1657.....	4
Overijssel 1595.....	1
Deventer, sølvdukat 1666 (fig. 22).....	1
Campen (1576-1612).....	1
(1 alt Nordlige Nederlande 21)	
Brabant 1621, 1635, 1636.....	3
Tournai 1633.....	1
Bourgogne (Dôle) 1623.....	1
(1alt Sydlige, Spanske Nederlande 5)	
Braunschweig-Lüneburg. Christian af Minden 1628.....	1

Fig. 34. Halv rigs sort eller ottendedeldaler præget for hertug Adolf Friedrich af Mecklenburg 1621. Vægt 3.54 gram (kat. nr. 1788).

Fig. 35. Sachsisk ottendedeldaler præget for kurfyrst August i Dresden 1570, men uden møntmestermærke. Et sådant stykke er vistnok ikke kendt tidligere. Vægt 3.37 gram (kat. nr. 1806).

Friedrich af Celle 1640, 1641, 1647	3
Georg af Calenberg 1638, 1641	2
Georg Wilhelm af Calenberg 1651	1
Heinrich Julius af Wolfenbüttel 1598.....	1
Friedrich Ulrich af Braunschweig 1616, 1620, 1628	3
August den Yngre af Braunschweig 1636, 1638	2
(I alt Braunschweig-Lüneburg 13)	
Halberstadt, byen, 1629	1
Lübeck 1609, 1641 (fig. 23)	2
Hamburg 1621	1
Henneberg 1553	1
Kur-Sachsen 1594, 1599, 1637	3
Sachsen-Weimar 1623	1
Bajern 1623	1
Ærkebispen af Salzburg 1619, 1620, 1625	3
Østrig 1624	1
Tyrol (1564-95) (3), 1621, 1624, 1632	6
Ungarn 1653	1
Polen 1631, 1634, 1647, 1649	4
Gdańsk 1650	1
Toruń 1659	1

68

11. Halve dalere (fig. 24).

Geografisk område, evt. møntherre samt årstal	Antal
Sverige 1642	1
Holland 1621, 1625 (2)	3
Zeeland 1649 (2), 1656	3
Utrecht 1619, 1658	2
Gelderland 1618	1
Westfrisland 1619, 1622, 1646	3
Frisland 1629	1
Overijssel 1620 (2)	2
(Nordlige Nederlande i alt 15)	
Braunschweig-Lüneburg, Friedrich Ulrich 1626	1
August den Yngre 1637	1
Hamburg (1576-1612) (fig. 24), 1629	2
Rostock 1636	1
Kur-Sachsen 1573, 1588	2
Bajern 1627	1
Tyrol 1603	1
Ungarn 1586, 1657	2
Polen 1642	1
	28

12. Kvarte dalere (fig. 25-33).

Geografisk område, evt. møntherre og årstal	Antal
Norge 1628, 1634, 1639, 1643 (fig. 25)...	
Brabant 1627	
Flandern (1598-1621)	
Tournai (1598-1621) (fig. 26)	
Braunschweig-Lüneburg	
Christian af Minden 1622 (fig. 27), 1624 (fig. 28), 1624	1
Christian Ludvig af Celle 1659	
Heinrich af Wolfenbüttel 1561	
Julius af Wolfenbüttel 1569 (fig. 29)	
Friedrich Ulrich af Braunschweig 1618, 1624	1
August den Yngre af Wolfenbüttel 1639, 1642, 1643	1
(I alt Braunschweig-Lüneburg 13)	
Lübeck 1619, 1622, 1628, 1632	1
Hamburg 1622, 1622 (?)	1
Wismar 1582 (fig. 30)	
Braunschweig by 1629	
Kur-Sachsen 1545 (fig. 31), 1548, 1549, 1550 (2), 1551 (3), 1570, 1572, 1605	1
Sachsen-Weimar 1582	

Fig. 36. Til minde om 100-året for Martin Luthers tæser og dermed for reformationens indførelse prægedes i Sachsen en serie mønter i 1617. Den mindste enhed var ottendedeldsdaleren. Vægt 3.51 gram (kat. nr. 1812).

Sachsen-Coburg-Eisenach 1588.....	1
Rhingerverne af Salm-Daun	
1619 (fig. 32)	1
Gyrol (1564-95), 1613, 1632	3
Böhmen 1574, 1624 (6), 1628	8
Ungarn 1574, 1591, 1610, 1657	4
Schlesien-Jägerndorf 1557 (fig. 33).....	1
Polen, 18 groschens ort 1653.....	1
	<hr/>
	57

13. Sjettedeldsdaler

Schlesien, Liegnitz-Brieg (Legnica-Brześć), 15 kreuzer 1662	1
	<hr/>
	1

14. Ottendedeldsdalere (fig. 34-36).

Braunschweig-Lüneburg	
August den Ældre, ½ rigsort 1634.....	1
Friedrich af Celle, ½ rigsort 1645	1
Mecklenburg, ½ rigsort 1621 (fig. 34).....	1
Hildesheim, stift, ½ rigsort 1624	1
Lübeck 1622	1
Sachsen 1559, 1570 (fig. 35), 1617	
Reformationsjubelæum, fig. 36).....	3
	<hr/>
	8

NOTER

Museumsnumre: Nationalmuseet, Den kgl. Mønt- og Medaillesamling, Fundprotokol 4227, journalsag 10/82-2410. Nationalmuseets 2. afdeling inv. nr. D 56/1985. Vendsyssel historiske Museum sag nr. 211/1982. Optællingen i Møntsamlingens Fundprotokol gav 1857 stykker mod 1851 i denne artikel. Forskellen skyldes, at nogle af mønterne hænger sammen.

Jørgen Steen Jensen. Født 1938. Cand. mag. i historie og polsk. Overinspektør ved Den Kgl. Mønt- og Medaillesamling, Nationalmuseet.

LITTERATUR

Kirsten Bendixen: Sølvskatten fra Balle og Christian IV's møntpolitik. Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie, 1973, s. 131-181.

Arent Berntsen: Danmarckis oc Norgis Fructbar Herlighed. 1655 (genoptryk 1971).

Jørgen Steen Jensen: Sølv møntfundet fra Læsø. Numismatisk Rapport, 5. årg. nr. 3, 1982, s. 22-23.

Jørgen Steen Jensen: Sølvskatten fra Læsø. Nyt fra Nationalmuseet, nr. 17, 1982-83, s. 14.

Olaf Olsen: Danefæ i dag. Nationalmuseets Arbejdsmark 1984, s. 10, fig. 5.

Bjarne Stoklund: Tømmerskuderne fra Læsø. Et kapitel i skudehandelens historie i Danmark. Handels- og Søfartsmuseets Årbog 1972, s. 155-198.

Bjarne Stoklund og Jørgen Steen Jensen: Skatten fra Læsø. Skalk nr. 4, 1984, s. 3-9.

FORKORTEELSE

Hede = Holger Hede: Danmarks og Norges Mønter 1541-1814-1977, 3. udg. 1978.

ILLUSTRATIONER

Fig. 1-2 er fotograferet af Jørgen Steen Jensen 1982. Fig. 3-4, 8-26 er fotograferet af Lennart Larsen. Fig. 5-7 er affotograferinger af billeder tilhørende Levi Jensen, Tamarac, Florida.

Noget om brandbægre

af Magne Andersen

På Vendsyssel historiske Museum er vi i de senere år blevet præsenteret for et antal specielle sølvbægre, som vi af mangel på andet kendt navn har kaldt »brandbægre«, idet de har det fællestræk, at de alle bærer en inskription om ildebrand.

Det første har befundet sig i museets samlinger siden 1941, da det blev skænket som gave af Dansk kulturhistorisk Fællesforening. Det er fremstillet af Hans Budtz Sommerfeldt, som var guldsmed i Ålborg fra 1761 til sin død i 1800. I en glat cirkel på bægerets side er indpunslet navnet, »Hans Christensen«, og på et 1 cm bredt, glat bånd under randen står der: »Boende i Trye bye i Torslev Sogn, 2de gange i 14 Dage imellem haver af ulykkelig Ilds Vaade mist

alt det hand eyedede«. Under bunden er desuden sekundært indridset: »Søren Møller, Hiermeslevgaards Mølle« (fig. 1).

En dag i efterårsferien 1980 kom fru Karin Poulsen, Vester Farup ved Ribe, på besøg på museet. Hun medbragte et sølvbæger, som var arvet efter hendes afdøde svigerforældre, Kirstine og Kresten Poulsen, Em, og som vistnok stammede fra Kresten Poulsens barndomshjem i Sorheden i Sdr. Harritslev. Dette bæger, som også er fremstillet af Hans Budtz Sommerfeldt, er nøjagtig magen til det første. I den glatte cirkel findes stærkt udpudsede initialer og årstal: »PAK / HCS / MHD / 1772«, og på det glatte bånd under randen findes følgende inskription: »Herren forbar-

me sig over ham. Brendt 2de gange for ham. 14 Dage imellem hver Gang« (fig. 2).

Der var mange sammenfald mellem de 2 bægre. De var ens i udformning en. De var af samme mester. Begge inskriptioner talte om ildebrand med 14 dages mellemrum, så man kunne tro, at det var de samme brande, det drejede sig om. Desuden kunne initialerne »HCS« på det sidste bæger udmærket passe med navnet »Hans Christensen« på det første, så man kunne antage, at de også havde haft samme ejer.

Fru Poulsens spørgsmål til os var »Hvad er meningen? Har bægeret virkelig været brugt til at gå rundt og samle penge i til en brandlidt? Vi måtte svare, at ganske vist havde det

Fig. 1. Sølvbæger. Mestermærke for Hans Budtz Sommerfeldt, guldsmed i Ålborg 1761-1800. Inskription under randen: »Boende i Trye bye i Torslev Sogn, 2de gange i 14 dage imellem haver af ulykkelig Ilds Vaade mist alt det hand eyedede«. I rundt felt på siden: »Hans Christensen«. Under bunden sekundært indridset: »Søren Møller Hiermeslevgaards Mølle«. VHM nr. 16880.

heddet sig, at museets bæger nok havde været brugt i forbindelse med indsamling til en brandlidt, formentlig den Hans Christensen, hvis navn står på bægeret. Men sandt at sige, så havde sagen aldrig været undersøgt, og rent umiddelbart forekom det da noget selvmodsigende, at en person, der foregav at have mistet alt ved en ildebrand, skulle gå rundt og tigge penge sammen til sig selv i et, måske hele to, sølvbægre. Det ville jo i sig selv være et dementi af påstanden om, at han havde mistet alt, hvad han ejede. Nu var vor nysgerrighed imidlertid vakt. Vi ville undersøge sagen, og, lovede vi meget letsindigt, så skulle fru Poulsen snart få besked.

Nu fulgte en gennemgang af forskellig litteratur om emnet brand og brandforsikring i Danmark i tidligere tid (1). Der fandtes oplysninger om forskellige former for støtte til brandlidte. Udbredt var den gensidige forpligtelse til nabohjælp ved genopbygning. Godsejere og stat støttede ofte brandlidte ved at tillade gratis hugst af tømmer i godsets eller statens skove. Myndighederne kunne desuden støtte ved for en periode at give hel eller delvis skattefritagelse. Endelig var der de såkaldte brandstødsbreve, som udstedtes af øvrigheden på grundlag af et tingsvidne om branden, og som gav den brandlidte ret til at søge at komme økonomisk på fode ved, indtil et år efter brand-

stødsbrevets udstedelse, at gå rundt og bede godtfolk om hjælp. Intetsteds var der dog noget, der med så meget som et enkelt ord antydede, at sølvbægre nogensinde skulle have spillet nogen rolle i den forbindelse.

En forespørgsel til Nationalmuseets 3. afd. angående sølvbægre med brandinskriftioner gav heller intet resultat, og man erklærede også derfra, at det forekom fuldkommen usandsynligt, at en person, som foregav at have mistet alt, hvad han ejede, skulle have gået rundt og samlet ind i et sølvbæger.

Der var herefter ingen grund til at tro, at der skulle have eksisteret en almindelig skik, hvor sølvbægre spillede en rolle i forbindelse med indsamling til brandlidte. Noget andet var, om man kunne finde ud af hvad, der så lå bag inskriftionerne på de to sølvbægre. Der må jo have ligget en konkret begivenhed bag. En indlysende mulighed var at søge i Børglum – Jerslev herreders tingbog for om muligt der at finde et tingsvidne om branden. Denne mulighed var dog ikke praktisk gennemførlig, idet det eneste vi vidste om branden var, at den formentlig havde fundet sted inden for de ca. 40 år, hvor Hans Budtz Sommerfeldt var guldsmed i Ålborg, og så kunne det endda ikke udelukkes, at den havde fundet sted senere. En anden mulighed for at komme videre var, om man kunne

finde frem til den Hans Christensen hvis navn står på museets bæger, så kunne der måske findes yderligere oplysninger ad den vej. Derfor blev folketællingslisterne fra 1787 o 1801 gennemgået uden, at man fandt nogen Hans Christensen i Try By eller i Torslev sogn overhovedet. Det var den mulighed, at Hans Christensen kunne være død inden folketællingen. Derfor blev også kirkebogenliste over døde i sognet gennemgået for perioden 1761 -1800, men ligeledes uden resultat. Vi kunne herefter konstatere, at den Hans Christensen som formentlig har været bægret ejer, ikke har boet i Try i den periode, hvor Hans Budtz Sommerfeldt var guldsmed i Ålborg, og hvem han end var, og hvor han end boede, så kan det ikke have været ham, der var den brandlidte.

Tilbage var spørgsmålet, om de sekundært indridsede inskriftioner »Søren Møller, Hiermeslevgaard Mølle«, som findes under bunden på museets bæger, kunne lede os på sporet af Hans Christensen. I folketællingslisten for Tolstrup sogn 180 fandt vi under Hjermslevgårds mølle, møller Søren Albrechtsen og hustru Karen Svendsdatter. Ingen af deres navne tydede umiddelbart på noget slægtskab med Hans Christensen og hvordan mølleren så har erhvervet bægeret, må stå hen i det uvisse.

Der var herefter ikke flere spo-

Fig. 2. Sølvbæger. Mestermærke for
Jens Budtz Sommersfeldt, guldsmed
Ålborg 1761-1800. Inskription un-
der randen: »Herren forbarme sig
over ham. Brendt 2de gange for ham.
4 Dage imellem hver Gang«. I rundt
felt på siden: »PAK / HCS / MHD /
'772«. Privat eje.

som kunne give fornuftigt grundlag for yderligere undersøgelser og resultatet af de hidtidige kunne kun betegnes som pauvert. Var det rimeligt, at betragte de to bægre som enestående? De ret improviserede indskrifter og den omstændighed, at de tilsyneladende omtaler den samme brand, kunne nok tyde der på.

Det var bemærkelsesværdigt, at indskriptionerne i deres tonefald minder om bønskrifter uden dog at indholde en direkte opfordring til at støtte den brandlidte.

Dette ledte tanken hen på, at mindeinskriftioner efter brande ikke er noget ukendt fænomen. På Skive museum findes til eksempel en egetræsplanke med følgende indskrift: »Aar sexten hundrede og nioghalvfemsindstive Har Ilden Giestet os med andre her i Skive, Aar sytten hundrede og femten drak vi ud Dend samme Skaal. Du fri os nu o gode Gud. L.H.S. 1716 B.N.D.A.« Plan-ken har været sat op af købmand Laurids Hansen Haderup på hans gård i Adelgade i Skive efter bybran-

den i 1715. En planke med lignende inskription findes på Kulturhistorisk Museum i Randers.

Kunne teksterne på sølvbægren mon være mindeinskriftioner, som den brandlidte havde fået sat på et ter, at han havde forvundet de økonomiske følger af branden i en sådan grad, at han havde fået råd til at anskaffe et par sølvbægre, som måske var erhvervet fra den os ubekendte Hans Christensen. Det lod sig hverken bekræfte eller afkræfte, og vi måtte herefter affinde os med, at vi

Fig. 3. Sølvbæger. Mestermærke for Niels Jochumsen Bechmann, guldsmed i København 1651-57. Inskription i 3 runde felter på siderne: »En Huer HAF Ynck Med Mig Giv En Liden Gave / Til Hielp oG Trøst For mig: For det Gud ned Lagt Haver / I ASche Ved IldeBran Gud Fri Huer I Sin Stand Ammen«. Privat eje.

langt tilbage, som han havde hørt om. Bedstefaderen havde endvidere fortalt, at bægeret var blevet brugt ved indsamling til brandlidte, men hvor vidt denne oplysning har beroet på virkelig viden om bestemte begivenheder, eller om den har været afledt af inskriptionen, var ikke klart.

Dette bæger er fremstillet af Niels Jochumsen Bechmann, der var guldsmed i København fra 1651, og som nævnes sidste gang i 1657. Det har følgende inskription: »En Huer HAF Ynck Med Mig Giv en Liden Gave/ Til Hielp oG Trøst For mig: For det Gud ned Lagt Haver / I ASche Ved IldeBran Gud Fri Huer I Sin Stand Ammen« (fig. 3).

Her var teksten så klar og tydelig, at ingen bortforklaring var mulig. Meningen er, at man skal give en gave til den brandlidte. Og, mens tekstene på de 2 andre bægre tydeligvis var improviserede og gjaldt en bestemt brand, så var denne almen og uilsyneladende efter fast formel, som kunne gælde en hvilken som helst brand. Man kunne tro, at bægeret er fremstillet med henblik på, at blive stillet til rådighed for skiftende brandstødsmand i den periode, hvor de samlede ind. Uanset de skriftlige kilders tavshed, må der altså have eksisteret en skik, hvor sølvbægre spillede en rolle i forbindelse med indsamling af brandstød.

De to første bægre kunne nu be-

tragtes i et nyt lys. Efter branden i Try har man haft behov for at udstyre den brandlidte med et brandbæger, sandsynligvis efter, at han har fået udstedt brandstødsbrev ved herredstinget, og da man ikke har haft noget bæger med normal brandformel, har man improviseret ved hjælp af et par bægre tilhørende den os ubekendte Hans Christensen.

Fundet af det tredie bæger havde således givet svar på et enkelt spørgsmål. Til gengæld havde det rejst flere andre. For det første, hvad var meningen med at udstyre en brandstødsmand med et sølvbæger? For det andet, hvem var det, som udstyrede ham med det? Og for det tredie, hvordan var det blevet brugt? Havde brandstødsmanden mon gået rundt med det som et barn med en raslebøsse til fastelavn?

Vor eneste mulighed for at finde svar på disse spørgsmål var, om vi ud fra hvad vi fandt oplyst om brandstødsordningerne i almindelighed, kunne udlede nogle hypoteser, som måske kunne efterprøves.

Den lovgivning om fattigforsørgelse, som tog sin begyndelse med Christian d. 2.'s store love i begyndelsen af 1500-årene, var i princippet baseret på, at den fattige, efter nøje prøvelse af trang og værdighed, kunne få udstedt tilladelse til at gå tiggergang i hjemsognet. Christian d. 2.s love blev sat ud af kraft, men indholdet af

nok aldrig ville få nogen forklaring på de to sølvbægres inskriptioner.

Da skete der noget, som pludselig bragte os tilbage til vort udgangspunkt. Ved en gennemgang af museets kartotek fandtes et tredie bæger, som for mange år siden var registreret i privat eje hos gårdejer Svend Aage Thomsen, Lund, i Vrejlev sogn. Bægeret stammer fra fru Marie Thomsens barndomshjem i Øster Hjulskov ved Jerslev, og efter hvad hendes bedstefader havde fortalt, så havde det været der på gården så

Fig. 4. Udsnit af decorationen på Vrensted sogns fattiges omgangsbøsse fra 1721, som findes på Vendsyssel historiske Museum. Billedet viser en tigger på sin rundgang i sognet med bøszen i den ene hånd og hatten i den anden. Har brandstødsændene mon gået rundt med sølvbægrene på samme måde? VHM nr. 877.

hans fattiglovgivning gentages i Christian d. 3.s reces af 24/8 1537. Systemet gav dog anledning til bestandige klager, dels over det overhåndtagende tiggeri, og dels over, at lovens bestemmelser blev dårligt overholdt. Derfor udstedtes 27/12 1587 en mere udførlig reces, som kun omhandlede betleriet. Heri fastsættes strenge regler både for landsbyer og købstæder, og enhver overtrædelse forbydes på det strengeste. På baggrund af hele lovens tendens til at holde tiggeriet inden for snævre rammer, er det bemærkelsesværdigt, at paragrafferne 9 og 17 fremhæver, at loven på ingen måde tilsigter at ramme folk, »som af nogen uforvarendis vaade fanger skade enten af ildebrand, skibbrud eller och overfaldendis ulycke, at fe och kveg hastigt och iligen falder och dører dennem fran«, men at disse, når de har opnået bevis fra kompetent myndighed, i købstæderne magistraten, på landet sognepræst, herredsprovst samt tingsvidne, inden for et år må »besøge got folk om hielp« (2).

Dette viser, at man i lovgivningen har skelnet mellem to forskellige former for appel til folks godgørelse, nemlig på den ene side de håbløst fattiges almindelige tiggeri, som helst skulle begrænses til det mindst mulige, og som kun måtte udøves af de, for hvem det var den absolut eneste mulighed for at opretholde livet, og på den anden side en gammel ind-

samlingstradition, formentlig med rødder i et middelalderligt gensidighedsprincip, hvorefter godtfolk, som uden egen skyld pludselig har lidt et stort tab, kunne samle ind til nogen dækning af tabet, når de var forsynet med et af rette offentlige myndighed udstedt bevis.

Lovens hensigt over for de to grupper, var også vidt forskellig. For de håbløst fattige gjaldt det, at de vel nok skulle holdes i live, men helst så billigt som muligt. Den anden gruppe var godtfolk, som hidtil havde kunnet klare sig selv, og som gerne ved hjælp af de indsamlede midler skulle bringes på fode, så de igen kunne svare enhver sit.

Dette giver ingen forklaring på, hvorfor man åbentbart har fundet det nødvendigt at udstyre nogle brandstøds mænd med et sølvbæger. Der er derimod et andet forhold, som omtales af de fleste af de forfattere, der har beskæftiget sig med emnet, nemlig det misbrug og den deraf følgende miskredit, som tryglebrevsinstitutionen blev genstand for. Fremgangsmåden ved udstedelsen af et tryglebrev skulle ifølge loven være denne, at den skadelidte henvendte sig til sin sognepræst, som så efter at have undersøgt sagen skrev en anbefaling, som ofte var holdt i blomstrende og medynkvækkende vendinger. Med præstens anbefaling kunne han så henvende sig til tinget og få sagen be-

vidnet. Sådan gik det bare ikke altid i praksis. Gang på gang klages der fra myndighederne over, at præster har udstedt tryglebreve uden at undersøge omstændighederne ordentligt. I visse tilfælde advares der direkte mod bestemte personer, der løber rundt og søger at forlokke præsterne (3). Det tyder på, at nogle præster har ladet sig lokke til at udstede anbefalingsbreve også til udensogns personer, hvilket var helt i strid med reglerne. Danske lov (2. bog, 11. kapitel, paragraf 4.) indskærper at: »Præsterne maa ingen Brandstød eller Trøglebrev give nogen, men aleniste een Forskrivelse til Øvrigheden om deris Nød og Trang«.

Af Skads herreds tingbog fra 1640 (4) fremgår det, at et brev, som blev tinglæst og bevidnet 31. marts, på det tidspunkt var over 4 måneder gammelt. Det vil sige, at den skadelidte formentlig har gået rundt med brevet og tigget i 4 måneder, inden han lod det tinglæse. Mange nåede nok slet ikke så vidt, især hvis man var klar over, at brevets indhold var af en sådan art, at det ikke kunne holde for en retslig prøvelse. Direkte falske tryglebreve hævdes også at have eksisteret. H.K. Kristensen gengiver en historie fra Feilberg, der lader en deltagende mand spørge en stakkel, der bad om lidt til det brændte hus: »Hunær brænd et faar dej?« - »Ja, de er ett brænd ino; men

vil Guj, saa ska hun fyt o tekommend Wonsda Attermeja!« (5). Denne historie er næppe et sandhedsvidne om en bestemt sag, derimod kan den formentlig ses som et udtryk for en bred folkelig opfattelse af, at ikke alle brandstødsbreve var lige ægte.

Den kan vel også ses som et udtryk for, at det kunne være svært for folk at kende en ægte brandstødsmand fra en plattenslager, især når den brandlidte på sin indsamlingstur var kommet så langt bort fra de nære hjemlige egne, at han og hans ulykke ikke var kendt af alle. Noget tyder nemlig på, at brandstøds mændene er kommet vidt omkring på deres indsamlingstourneer. Troels Dahlerup gengiver i sin afhandling, »Bidrag til tryglebrevsinstitutionens historie i 17. århundrede« 2 originale tryglebreve fra Fyn (6). De er fundet i Nyborg lens regnskaber, hvor de var indlagt som bilag i forbindelse med ansøgning om skattefritagelse. Af brevenes påtegninger kan der aflæses noget om ruterne. Når brandstødsmanden er kommet til et nyt sted, har han henvendt sig til en stedlig øvrighedsperson, som han har forelagt brevet og bedt om tilladelse til at samle ind, hvad denne så med sin underskrift har bevilget. Fra byerne er det som regel byfogedens og på landet sognepræstens underskrift. Af brevenes påtegninger fremgår det, at de to mænd hver for sig har nået at

gennemtrave det halve af Fyn i løbet af det år indsamlingen stod på.

Brandstødsmandens officielle hjemmel til at samle ind var selvfølgelig det tinglæste og bevidnede brev, men på baggrund af det misbrug, som tryglebrevsinstitutionen var genstand for, er det vel tænkeligt, at den ægte brandstødsmand kunne have brug for en form for ekstra legitimation, som klart adskilte ham fra den geme- ne hob af tiggere og omstrejfer. Man kan så forestille sig, at sølvbægeret er stillet til rådighed for brandstøds- manden af en velagtet person, som har kendt ham, og som med denne gestus garanterer, at her er tale om en hæderlig mand, hvem man tør be- tro en så værdifuld ting som et sølv- bæger. Enhver ville nemlig vide, at en sådan ting lånte man ikke ud til en person, hvis hæderlighed man ik- ke stolede fuldt og fast på. Hvis en sådan ordning har været praktiseret, må den selvfølgelig have været uoffi- ciel, og den må ses som et folkeligt modtræk mod den devaluering af brandstødssystemet, som misbrugt medførte.

Men hvem var så de personer, som stillede brandbægrene til rådighed? De må ihvertfald have tilhørt sam- fundets velstillede, velansete lag, og selv om ordningen har været privat, kunne man vel alligevel tænke sig, at de, der organiserede den, kunne fin- des i eller omkring den kreds, der

havde med udstedelsen af brand- stødsbrevene at gøre. Præsterne var en gruppe, man kunne tænke sig, men et eftersyn i Wibergs præstehi- storie viste, at Hans Christensen ikke havde været sognepræst, hverken i Torslev eller nogle af de omliggende sogne.

En af påtegningerne på et af de fyn- ske tryglebreve vakte nu vores op- mærksomhed. Der var her det mær- kelige forhold, at den ene af brand- stødsmændene, dagen efter, at han havde fået brevet undertegnet af Odenses borgmester, åbenbart også har fundet det nødvendigt at gå hen og få det undertegnet af Laurids Jen- sen, Guldsmed (7). At denne under- skrift også har undret forfatteren, fremgår af en fodnote, hvor han gør opmærksom på, at han sammen med Fyns landsarkiv har undersøgt, hvil- ket embede guldsmeden har haft, der kunne kræve hans underskrift på tryglebrevet, og man er kommet til det resultat, at han havde ingen. Guldsmedens underskrift adskiller sig også fra de øvrige. Mens disse kun angiver dato og sted for brevet fremvisning, så synes guldsmedens underskrift at gælde for en periode, idet der her står: »Den 24. ju:y, lest i Ottense. S. Hans dagh thill Olaus. L. Guldsmedtz.« Underskriften synes altså at gælde fra Sct. Hans dag, 24. juni, til Sct. Olaus dag, 29. juli. Kan den mon dække over, at guldsmeden

har lånt brandstødsmanden et brand bæger, som skulle afleveres igen ti Sct. Olaus dag?

Uanset, at vi kun har hypotetiske forestillinger om meningen med brandbægrene, og uanset, at vi ikke ved hvem, der stillede dem til rådigh- ed, så må brandstødsmandene have vandret rundt i landet med dere: bægre. Ud fra de bevarede original breve kan vi danne os et vist indtryk af fremgangsmåden ved indsamlin- gen. Troels Dahlerup skriver: »De: ser ud til, at bonden søndag efter søn dag har vandret rundt i sognene på landet og modtaget præsternes påteg ninger på sit brev. Når disse altid er udstedt en søndag, er det nærliggen- de at tænke sig, at supplikanten har besøgt de pågældende gudstjenester ja måske har præsten ligefrem fra prædikestolen gjort opmærksom på hans elendighed, hvorefter menighe- den har kunnet betænke vedkom- mende med den almisse, som mar- den dag havde tænkt sig at yde. Mer derefter har trygleren utvivlsomt gjort rundgang i sognet de følgende dage med sit behørigt påtegnede brev« (8). I »Fra slesvigsk Fattigvæ- sens Fortid« skriver M. H. Nielsen: stort set det samme, og han tilføjer: at kollekten gerne blev lagt i et bæk- ken, der var anbragt ved kirkedøren (9).

Blandt tryglebrevenes mange navne var også navnet bækkenbrev, og man

Fig. 5. Sølvbæger. Mestermærke for Hans Budtz Sommerfeldt, guldsmed i Ålborg 1761 - 1800. Inskription: »En hver hav Ønck med mig, og giv En Liden Gave. Til Hielp og Trøst for Mig, for det Som Gud Nedlagt haver I Aske Wed Grume Brand Gud fri hver I Sin Stand«. Under randen indpunslede initialer: »P.C.S. TM. M.I.D. TM.«. Initialerne står for Poul Christensen og Mette Jensdatter, Torsmark. Privat eje.

kender fra tidligere tid begrebet at sætte bækken for kirkedøren. I de beskrivelser af denne skik, vi har kunnet finde, er der intetsteds givet nogen beskrivelse af selve bækkenet. Skulle det mon være brandbægrenes praktiske funktion at være det bækken, som blev sat for kirkedøren?

Litteraturen i forbindelse med brandstødsbrevene kunne give anledning til mange gisninger, men ingen sikre resultater. Vi rettede forespørgsler til forskellige forskere, som kunne tænkes at vide noget, til museer og til Dansk Folkemindesamling,

altsammen uden resultat. Brandbægre var åbenbart et ukendt fænomen andre steder. I forsommeren 1985 var vi derfor bestemt på, til trods for de manglende resultater af undersøgelserne, at offentliggøre hvad vi vidste om brandbægrene, i håb om, at en offentliggørelse måske kunne bringe nye oplysninger for dagen.

Da skete der det, at vi ved tilfældighedernes spil, med få ugers mellemrum fik kendskab til yderligere 2 brandbægre. Det første tilhører fru Anna Nielsen, Halvorsminde ungdomsskole ved Hjørring. Hun oply-

ste, at bægeret stammer fra hendes barndomshjem, gården Åbenterp i Vrejlev sogn, som er en gammel slægtsgård, og at bægeret havde været på gården så langt tilbage, som nogen vidste om.

Dette bæger er også fremstillet af Hans Budtz Sommerfeldt. På dets sider er indgraveret inskriptionen: »En hver hav Ønck med mig, og giv En Liden Gave. Til Hielp og Trøst for Mig, for det Som Gud Nedlagt haver I Aske Wed Grume Brand Gud fri hver I Sin Stand«. Det var, bortset fra lidt forskellig stavemåde, nøjagtig

samme inskription som på bægeret fra Øster Hjulskov, og det bekræftede vor formodning om, at der har eksisteret en fast formel for inskriptioner på den slags bægre. Desuden fandtes der på det glatte bånd under randen, indpunsllet initialerne; »P.C.S. TM. -M.I.D. TM.« (fig. 5). Det var tydeligvis initialerne for et ægtepar og deres fælles hjemsted. Hvem parret havde været, og hvor stedet var, vidste man intet om, men initialerne viste, at bægeret måtte have været et andet sted, før det kom til Åbenterp.

Blandt denne gårds ejere var en Peder Poulsen, som havde ejet den fra omkring 1820 til 1859. Af folketællingslisten for Vrejlev sogn fra 1850 fremgik det, at han da var i sit 62. år, og at han var født i Vester Brønderslev sogn. Kirkebogen for dette sogn oplyste, at han var døbt 25. oktober 1789. Forældrene var Poul Christensen og Mette Jensdatter i Torsmark. Der var ingen tvivl om, at vi her havde fundet parret bag initialerne på sølvbægeret. Torsmark var en stor enestegård i Brønderslev vestre ejerlav, fæstegård under Hjermslevgård og dermed under stamhuset Birkelse. I matriklen 1688 var den ansat til hartkorn 13-1-3-1, og Carl Klitgaard oplyser (10) at den var en af de få gårde i sognet, som ikke havde hoveforpligtelse, et privilegium den antagelig har fået i forbindelse med, at

den i et par perioder var fogedgård for Hjermslevgård. Om Poul Christensen og Mette Jensdatter ved vi, at de begge er født i Nørre Vrå, han i Vrålund 1744, hun i Østergård 1751, at de blev viet i Vrå 1782, og at de døde med 2 dages mellemrum 10. og 12. april 1820. Der ud over har det ikke været muligt at skaffe oplysning om dem. Hjermslevgårds godsarkiv er meget ukomplet, der findes intet fæstebrev og heller intet skifte efter deres død. Derfor ved vi intet om baggrunden for, at 2 tilflyttere fik en gård som Torsmark i fæste, men alene besiddelsen af en gård af den størrelse har helt sikkert placeret dem i landsbysamfundets allerøverste, ledende lag.

Det andet af de to nye bægre tilhører tandlæge Mogens Ifversen, Humlebæk. Om det kunne oplyses, at det stammede fra Lundergård ved Hjørring, som sidst i forrige århundrede ejedes af Ifversens oldefar, proprietær Laurits Peter Ifversen. Det er fremstillet af Bertel Stausholm, som var guldsmed i Hjørring fra 1778 til sin død i 1813. Bægeret er stærkt pudset, men på dets sider kan dog læses en indpunsllet inskription: »Af Ildens Lue og Brand Jeg meget Blev Berøvet og der For af Nød / og Trang Om Hielp i Guds Navn Søger og Hvem Barmhiertig er Imod den Trengende / Er vis Paa Løn af Gud, og af vor Frelser. 1783« (fig 6). Det

te var en ny tekst, men også den var almen og kunne gælde for hvilken som helst brand.

På dette bæger var der ingen initialer, og vi kunne derfor ikke vide, om det altid havde været på Lundergård som på L.P. Ifversens tid var gået arv på skiftevis mands- og kvindeside i over 100 år. Men nu kom heldet pludselig til hjælp. Vi havde i første omgang fået tilsendt beskrivelse og fotos af bægeret, og ved en nøjere betragtning af de tilsendte negativer på et lysbord under lup opdagedes på det glatte bånd under randen, nogle svage skygger, som mindede om bogstaver. Af disse trådte et stort E straks helt klart frem og efterhånden lykkedes det at tyde brudstykker af to linier over hinanden. Øverst, »Segel« og derunder »Br« (fig. 7). Vor formodning var nu, at bægeret oprindeligt havde været forsynet med en inskription under randen, og at denne ved gentagne pudninger var helt forsvundet. Dog havde bogstaverne efterladt nogle svage, konturløse fordybninger i sølvets overflade, som når de blev belyst fra den helt rigtige vinkel kunne reflektere lyset med en slags svag hulspejlsvirkning.

På en forespørgsel til Nationalmuseet svarede, at man der udmærket kender fænomenet med forsvundne inskriptioner på sølvtøj, som, når de belyses fra den helt rigtige vinkel, kan fremstå som lysreflekser, der kan

Fig. 6. Sølvbæger. Mestermærke for Bertel Stausholm, guldsmed i Hjørring 1778 - 1813. Inskription: »Af Ildens Lue og Brand Jeg meget Blev Berøvet og der For af Nød | og Trang Om Hielp i Guds Navn Søger og Hvem Barmhiertig er Imod den Trengende | Er vis Paa Løn af Gud og af vor Frelser. 1783«. Privat eje.

opfanges og fastholdes af den fotografiske plade, fordi denne er mere følsom end det menneskelige øje. Vi fik nu bægeret ind på museet til fornyet fotografering i håb om derved at kunne afsløre mere af den forsvundne inskription. Dette lykkedes desværre ikke.

Alligevel gætter vi ud fra den smule, det lykkedes at tyde, på, at inskriptionen har stået for (Aksel Rosenkrantz) Segel(cke) og (Hedevig) Br(uun Lassen). A.R. Segelcke var født i 1752 i Telemark i Norge, blev cand. theol. i 1775 og var i nogle år lærer og senere rektor ved latinskolen i Kristiansand, indtil han i 1782 blev sognepræst for Tisted og Binderup menigheder i Himmerland, hvor fra grev Rosencrone til Børglum kloster allerede året efter kaldede ham til Vrensted og Tise sogne. Samme år blev han gift med Hedevig Bruun Lassen, datter af proprietær Peder Thøgersen Lassen til Høstemark (11). Parret blev ophav til den senere i Vendsyssel bekendte Segelckeslægt. Et oldebarn, Kristine Marie Segelcke var gift med Laurits Peter Ifversen, og det er formentlig hende, der har bragt bægeret til Lundergård.

På bægeret findes som tidligere nævnt årstallet 1783. Segelcke må have anskaffet bægeret sidst på året 1783, idet han først tiltrådte i Vrensted 26. november, og man må for-

mode, at hvis han havde villet anskaffe et branbæger mens han endnu boede i Tisted, da ville det have været mere nærliggende at få det enten i Ålborg eller Viborg fremfor hos Bertel Stausholm i Hjørring. Skulle bægeret mon være anskaffet i forbindelse med en aktuel brand? I så fald måtte den have fundet sted sidst på året 1783. I et forsøg på at få dette opklaret blev Børglum og Jerslev Herreders tingbog gennemgået for sidste kvartal 1783 og første kvartal 1784. Der fandtes ikke i den periode noget tingsvidne om brand i Vrensted eller Tise sogne, eller brandvidne overhovedet. En anden mulighed er så, at bægeret kan have været en bryllupsgave til parret, som blev gift 3. oktober 1783. I så fald må giveren have været en person fra Nordvestvendsyssel, som har ment, at et sådant bæger passende kunne høre med til den kommende Vrenstedpræsts udstyr, måske kaldspatronen, grev Rosencrone til Børglum kloster.

Vi kan nu søge at sammenfatte, hvad vi ved og ikke ved om brandbægrene. Vi har kendskab til ialt 5. Af disse er de to med improviserede inskriptioner, som formentlig drejer sig om den samme brand, mens de tre andre er med almene bønskrifter i forbindelse med brand. To af bægrene har kunnet henføres til oprindelige ejere, en storbonde fra Vester Brønderslev og formentlig en sogne-

præst fra Vrensted. I begge tilfælde er personerne fra det landsbysamfundets øverste, ansete lag, som man kunne formode, må have organiseret ordningen med brandbægrene.

Samtlige bægre har været hjemmehørende i de to sammenhørende Børglum og Jerslev herreder. Det rejser spørgsmålet, om skikken med brandbægrene har været lokal for disse egne. Det forhold, at man tilsyneladende ingen andre steder i landet kender fænomenet, kan måske tyde på, at det har været tilfældet.

Et uopklaret punkt er også spørgsmålet om skikkens alder. De inskriptioner, vi kan datere, er alle fra slutningen af 1700-årene. Bægeret fra Øster Hjulskov er ganske vist fremstillet omkring midten af 1600-årene, men ved sammenligning viser det sig, at graveringen af inskriptionen er af en anden håndværksmæssig kvalitet end graveringen af selve bægerets mønster. Det vil sige, at inskriptionen må være påført senere af en mindre dygtig gravør. Hvornår dette så er sket, kan der ikke siges noget sikkert om. Fra Det danske Sprog- og Litteraturselskab udtaler man, at teksten på Hjulskovsbægeret rummer former, som var forældede i sidste halvdel af 1700-årene. Det samme er imidlertid tilfældet med bægeret fra Torsmark, som ikke kan være fremstillet før 1761, og som antagelig er en snes år yngre. Derfor antager

Fig. 7. Detalje fra det foregående bæger. Hvis man ser nøje efter, kan man under randen se svage lysreflekser efter en udpudset, graveret inskription. Øverst, »Segel«, og derunder, »Br«. Inskriptionen har formentlig stået for sognepræst i Vrensted, (Aksel Rosenkrantz) Segel(cke) og hustru, (Hedevig) Br(uun Lassen).

man, at teksten på disse to bægre har haft forbillede i et ældre forlæg. Teksten på bægeret fra Vrensted præstegård betegnes derimod som typisk for slutningen af 1700-årene.

Hvad meningen med at udstyre den brandlidte med et sølvbæger angår, så har vi nogle hypotetiske forestillinger om, at det kan have været en slags ekstra legitimation til den ægte brandstødsmand på grund af det misbrug, som brandstødsinstitutionen var genstand for. Det bør dog kraftigt understreges, at der her er tale om rent gætterier uden skygge af bevis, og at sandheden meget vel kan vise sig at være en helt anden. Det samme gælder tanken om, at bægrene kan have været brugt som bækken ved kirkedørene.

Brandbægrene selv taler et klart og

tydeligt sprog, men det er som om, de taler ud fra nogle indforståede forudsætninger, som formentlig tidligere har været kendt af enhver, men som er ukendte for os. Forsøg på at trænge ind til disse forudsætninger har hidtil kun ført til gætterier. Brandbægrenes gåde er stadig ikke løst. Om den nogensinde bliver det, kan afhænge af, om nye oplysninger kommer for dagen.

NOTER

- 1) Hovedværket er J.O. Bro-Jørgensen: Forsikringsvæsenets Historie i Danmark. 1935.
- 2) Troels Dahlerup: Bidrag til tryglebrevsinstitutionens historie i 17. århundrede. Bol og By, 4. 1963, p. 7.
- 3) H.K. Kristensen: Tiggerbreve og Brandvidner. Fra Ribe Amt, XI. 1944-47, p. 446.
- 4) H.K. Kristensen p. 444.
- 5) H.K. Kristensen p. 450.

6) Troels Dahlerup p. 17 ff.

7) Troels Dahlerup p. 18.

8) Troels Dahlerup p. 17.

9) H.M. Nielsen: Fra Slesvigsk Fattigvæsens Fortid. Historisk Samfund for Sønderjylland 1944, p. 95.

10) Carl Klitgaard: Vester Brønderslev Sogns og Brønderslev Købstads Historie. 1942, p. 189 f.

11) C. Segelcke: Slægten Segelcke. Oslo 1928, p. 60.

Om guldsmede: Chr. A. Bøje: Danske Guld- og Sølvmedemærker for 1870. København 1946 og senere udgaver.

Magne Andersen. Født 1930. Oprindelig landbrugsuddannet. Lærercksamen fra Hjørring Seminarium. Registratør ved Vendsyssel historiske Museum.

ILLUSTRATIONER

Fig. 1 og 4 er fotograferet af Svend Thomsen, fig. 2 og 5-6 af Ole Brønden, fig. 3 af Palle Friis og fig. 7 af K. Hesselgren.

En embedsbolig i Hjørring

af Bent Søndergaard

»Det er ikke til at se det, hvis man ikke lige ve' det«. De gammelkendte strofer rinder mig i hu, når jeg et kort øjeblik standser op, midt i det pulserende liv, der hersker på Banegårdspladsen i Hjørring, og kaster et blik på parkeringspladsen på hjørnet af Vestbanegade og Kongensgade. Intet røber, at der her, for få år siden, lå en stor, gedigen og statelig bygning,

som, hvis den ikke var faldet for bilismens ubønhørlige krav, snart ville have kunnet fejre sin éthundrede års fødselsdag.

Men er sporene efter det gamle hus ikke til at få øje på, så er dets historie alligevel bedre dokumenteret end de fleste andre, takket være en velbevaret, af justitsministeriet autoriseret, synsprotokol. Huset var nemlig tjene-

stebolig for Hjørrings byfoged og byskriver, der dengang tillige varetog embedet som herredsfoged og herredsskriver for Vennebjerg Herred. Til embedet var endvidere knyttet opgaven at fungere som byens borgmester, indtil denne opgave i 1919 blev lagt i hænderne på en folkevalgt politiker.

Protokollen indledes 4. november

Fig. 1. By- og Herredsfogedboligen i Hjørring med tilhørende haveanlæg ikke længe efter anlæggelsen. I baggrunden skimtes husene i den gamle købstad, og foran er man i færd med at anlægge Dronningensgade og sammenbygge Hjørring med det nye banegårdskvarter.

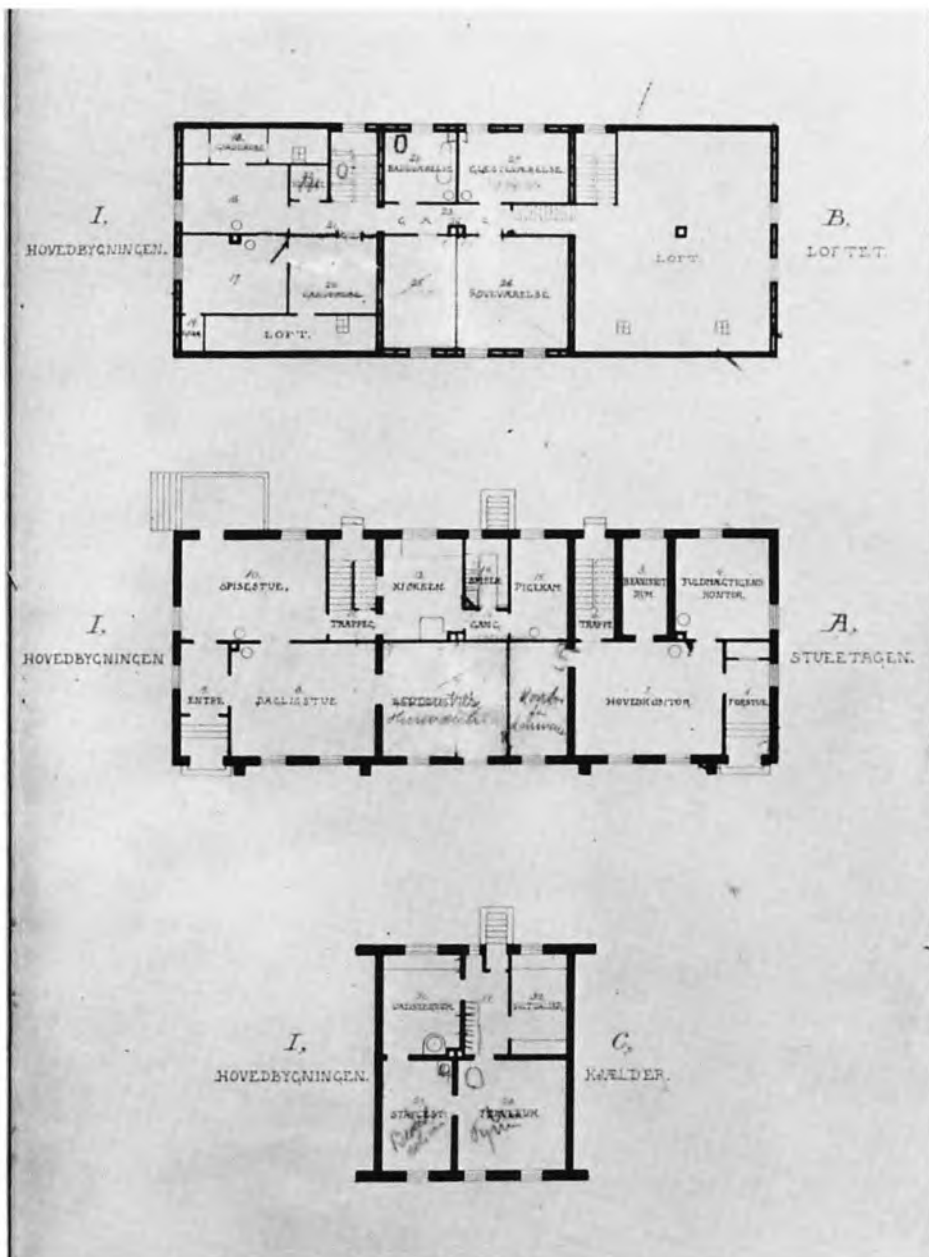

Fig. 2. Grundplaner af By- og Herredsfogedboligen fra en tegning i den til embedsboligen knyttede autoriserede synsprotokol.

Fig. 3. Her ender byen! Beboelseshuset i det nye kvarter langs nordsiden af jernbanen fotograferet omkring år-undredskiftet. By- og Herredsfoged-oligen er hus nummer tre fra venstre.

1889 med en autorisation underskrevet af gehejmeråd C. F. Richard på justitsministeriets vegne. Herefter følger en minutøs beskrivelse af embedsboligen, der sammenholdt med bevarede tegninger og fotografier giver os en stor fortrolighed med det gamle hus.

Hovedbygningen var opført af brændte sten lagt i kalk. Kældermure var i 2 stens og stueetagens mure i 1½ stens tykkelse. Skillerummene var udført i 1½ stens mure. Der var altså tale om en meget kompakt bygning. Facaderne var fuget med gesimsbånd trukne i cement. Dørene til gaden havde indfatninger, og vinduerne sålbænke, trukne i cement. Huset var tækket med skifer og havde fremspringende tag (det vi i dag kalder udhæng) og var forsynet med udsvejfede spær og konsoller i gavlene.

Bygningen var forsynet med tagrender og nedløbsrør. Langs bygningens facade var der »belagt fortog«. I sokkelen var der anbragt 11 stk. luftriste.

Ved husets indgange var der trapper af granit forsynet med fodskrabe-re. Facaden til gaden var forziret med 4 murede og fugede piller beklædt og overdækket med espalier til anbringelse af slyngplanter.

Husets stueetage var indrettet med forstue, hovedkontor, et brandfrit rum til opbevaring af skøde- og pan-

teprotokoller, fuldmægtigens kontor og borgmesterens kontor. Der var endvidere to trappeopgange, kabinet, dagligstue, entre, spisestue, køkken, gang, spisekammer og pigekammer.

Det brandfrie rum havde hvælvet loft på jernbjælker. Væggene var dels kalkfarvede og dels limfarvede. Alle rum havde ferniserede trægulve og kehlkede fodlister. Kabinet, daglig- og spisestue havde hver en trukket gesims under loftet. Af døre var der i stueetagen 12 enkelte og 4 dobbelte døre samt dobbelt glasdør i entreen. I forstuen var anbragt et oliemalet skab med 4 låger tilhørende politikassen. Det var altså et skab, som boligens første indehaver, borgmester, by- og herredsfoged Kampmann, havde fået tilladelse til at lade udføre på politikassens regning. Vi må lade Ludvig A. Petersen, der på den kongelige bygningsinspektørs vegne har udfærdiget beskrivelsen, at han er gået grundigt til værks.

Om køkkenet oplyser han, at der var et komfur med glat messingløbestang og fire kogehuller, en vandgryde, stegeovn med to plader og en pande. Chamotteplader var der på væggene over komfuret. Gulvplade foran komfuret og noget så fint som en emkappe var udført i zink. Et køkkenbord med skab, hvori der var en enkelt- og tre dobbeltlåger samt hylde, savnedes heller ikke.

I køkkenbordet var der en trævask.

Det var almindeligt på den tid, blot må det undre, at der ikke i vasken var en indsats af zink i en så herskabelig villa. Yderligere var der i køkkenet to hjørnehylde og en tallerkenrække. Ved vasken var anbragt en pumpe med hane samt en rørledning til badekammeret på loftet. Man har altså fra køkkenet været i stand til at pumpe vand op til badning ovenpå. Om man så har haft en person stående på loftet til at råbe stop, når baljen var fyldt, melder historien

intet om. Efterhånden har man sikkert også fundet frem til, hvor mange pumpeslag der skulle til for at fylde karret.

Om varmekilder fortælles, at i hovedkontoret, fuldmægtigens kontor, borgmesterens kontor og i dagligstuen var der opstillet en rund magasinovn. Kabinettet, spisestuen og pigekammeret var derimod udstyret med en rund kakkelovn.

Inden vi bevæger os ovenpå, får vi at vide, at der uden for spisestuen,

med adgang fra denne, var anbragt en åben veranda opført på fire murede piller og forsynet med et oliemale rækværk af træ. Gulvet var anlagt som »perrongulv«. Fra verandaen førte en 5-trin op-sadlet trappe med olie malede vanger og stødbræt ned til haven.

Når gæster indfandt sig, meldte de deres ankomst ved entreen i boligen: vestlige ende ved at benytte en klokkeindretning med udtræk.

Loftet var indrettet med 2 værelser

Fig. 4. By- og Herredsfogedboligen
fotograferet fra Banegårdspladsen
i omkring århundredskiftet. De to byg-
ninger til højre er den tekniske skole
og Sparekassen for Hjørring og Om-
egn.

gæsteværelse, 3 garderober, 2 gange, svarende til de to trapper fra stueetagen, badeværelse — eller badekammeret, som det rettelig kaldtes — soveværelse, børneværelse samt et klosetrum. Byfogedfamilien behøvede altså ikke at skulle bevæge sig ned i gården i nattens mulm og mørke, når de skulle gøre stort eller småt. Endvidere er det anført, at der i klosetrummet fandtes et »kloset med rør, tilhørende brugeren«, så tyndet er efter alt at dømme også sluppet for at gå ned med stort og småt dagen derpå, hvilket ellers ikke var usædvanligt i herskabshjem på denne tid.

I badeværelset, hvortil der som nævnt kunne pumpes vand op fra køkkenet, var installeret en badeovn samt et badekar med styrtapparat, der ligeledes tilhørte brugeren.

Som et andet specielt raffinement var der installeret et talerør fra børneværelset til soveværelset, samt et elektrisk ringeapparat fra soveværelset til pigeværelset i stueetagen.

Borgmesterinden kunne således, via talerøret, høre børnene vræle og derefter hidkalde tjenestepigen ved hjælp af ringeapparatet. Ja, teknikken var begyndt at vinde indpas.

Alle rum i loftsetagen havde kalkede lofter og limfarvede vægge, og alle værelser og gæsteværelser var udstyret med en rund kogekakkelovn.

Antallet af døre angives til at være 14.

Den indvendige rundgang fortsætter nu til kælderen, der var beliggende i husets midterste trediedel. Den var indrettet med fire rum: tørverum, strygestue, vaskekælder og viktualiekælder. I tørverum og strygestue var der murstensgulve. De øvrige rum havde betongulve. For egen regning havde byfogeden ladet opstille et bord og en strygeovn i strygestuen. I vaskekælderen var der indmuret en grubekedel og opstillet et bord med en vask af træ. I modsætning til køkkenvasken var denne foret med en indsats af zink.

Fra kælderen førte en trappe med 7 kampestenstrin op til husets gård. I bunden af trappen foran døren var der et afløb med rist.

Nord for embedsboligen var der i haven opført et grundmuret udhus med ydermure i 1/1 stens tykkelse og 1/2 stens skillerum. Facaden var fuget og havde 2 udvendige døre med kampestenstrappetrin. Taget, der havde tagfremspring med udsvejfede spær, var tækket med skifer.

Huset indeholdt to retirader, pissoir og rum for skarn, hvor der også var rum for høns med plads til duer ovenover. Retiraderne havde bræddegulv, oliemalede fodlister og sæder med låg, ingen loft, kalkede vægge og udvendige jalousidøre. Pissoiert havde betongulv, ingen loft, kalkede vægge, emaljeret vandkumme, et vindue og udvendig jalousidør.

Fig. 5. I 1919 blev huset taget i anvendelse som dommerbolig og sidebolig som embedsbolig for Hjørrings politimester. I en periode under den 2. verdenskrig tog de tyske besættelsestropper kontorerne i brug og forskarvandede bygningen med pigtråd og skytegrave.

Dueslaget var forsynet med tremmer og uændelige dobbelte revledøre med et flyvehul med klap.

Gårdspladsen var grusbelagt med undtagelse af en brolægning mellem bolig og udhus. I gårdspladsen var der anbragt en stensat brønd med brønddække og jernpumpe. Endvidere var der udløbsbrønd for spildevand, med rist og trælæg. Det er formentlig heri, man har ledt brugsvandet fra boligen, og herfra kan det have været ført videre til en sivedam i baghaven.

Haven er beskrevet som beliggende vest for stuehuset, og indhegnet med trædvæv på lægter og umalede stol-

per. Foran huset var der ud imod gaden et »mindre anlæg« indhegnet med et oliemalet stakit, gårdspladsen var heget med et tjæret plankeværk mod vest, nord og øst, og i det østlige og det vestlige var der en låge til henholdsvis gade og have. I beskrivelsen bemærkes det, at det nordlige plankeværk ved gård og have tilhørte halvt staten og halvt Hjørring Kommune, som samme år havde fået nabogrundene foræret af Arbejderforeningen til opførelse af en teknisk skole.

Endelig skal det ikke glemmes, at der ved udhuset fandtes det lovpligtige brandslukningsudstyr – en brand-

stige og en brandhage; herover var der et tag af brædder tækket med tagpap.

Som et lille kuriosum kan nævnes at byfogden i haven for egen regning lod opstille et lille lysthus og en flagstang.

Det første bygningssyn fandt sted knapt et år efter overtagelsen, den 27. august 1890. Til dette var der ingen bemærkninger, men allerede åre efter begyndte skavankerne at indfinde sig. Taget var utæt nogle steder og vinduerne mod nord trængte til maling. Herudover bemærkes, at et stykke plankeværk fra retiredebygningens østre side og til gaden var

edtaget, fordi den nye tekniske skole var under opførelse helt ud til skel.

I 1892 viste der sig, ved reparation af et fodpanel, at være svamp i træærket. En undersøgelse af forholdene førte til, at trægulvet flere steder måtte fjernes og erstattes med fliser. Alle andre trægulve blev grundigt imprægneret med karbolineum, og der blev sørget for en mere effektiv ventilation under gulvene. De samlede omkostninger til svampebekæmpelsen beløb sig til 200 kr., hvilket nok har været mange penge, men alligevel en god disposition, idet synsprotokollen aldrig senere omtaler vampeangreb.

Ved synsforretningen 26. januar 1895, i forbindelse med by- og herredsfoged Kampmann's bortrejse fra byen, ses intet anført.

I 1896 begyndte væggene på den nødvendige kældertrappe at forvitte. De cementerede hoveder på pillerne på boligens sydside måtte også udredres.

I synsprotokollen findes også indført afskrifter af korrespondance omkring embedsboligen, og heraf fremgår det f.eks., at amtet den 12. juli 1897 tilskrev herredsfoged Thomsen til behagelig underretning, at han måtte lade installere en telefon i det brandfri rum. For et embedslån på 330 kr. blev der ligeledes i 1897 indlagt elektrisk lys i boligen. I de fleste rum ophængtes en pendellampe, i

borgmesterkontoret dog en differenti-allampe og i dagligstuen en krone med tre blus og skjærm.

I de følgende år drejede synsforretningerne sig hovedsageligt om almindelig vedligeholdelse.

By- og herredsfoged Thomsen søgte i 1903 om tilladelse til at få indlagt vand i huset. Han skønnede selv, at udgiften ville andrage ca. 50 kr., og at den årlige vandskat ville udgøre ca. 37 kr. Tilladelsen blev givet.

Justitsministeriet tilskrev i 1904 Hjørring amt, at by- og herredsfoged Knudsen efter ansøgning meddeles tilladelse til at lade indlægge gas. Knudsen skønnede denne udgift til ca. 44 kr. Efter nutidige forhold var det ikke just svimlende summer, det drejede sig om.

I 1905 trængte tagudhæng og skorsten til reparation. På samme tidspunkt lod man anbringe en dør mellem borgmesterkontoret og pigekammeret. Sidstnævnte må formodes da at være inddraget til andet formål.

I august 1907 fik byfogeden af justitsministeriet tilladelse til at lade afholde udgifter til regulering af afløbsforholdene. I 1913, 24 år efter bygningens opførelse, gav justitsministeriet tilladelse til optagelse af et lån på 694 kr. til dækning af udgifterne ved indlæggelse af wc samt supplerende indlægnings af elektrisk lys.

En oplysning i 1915 fortæller, at verandaen i haven ikke længere be-

nyttes, og at en fjernelse af den vil give mere lys i stuen. En ansøgning fra brugeren om at måtte lade den fjernes, anbefaledes, men det sker dog ikke, for senere, i 1926, anføres verandaen i hvert fald som repareret.

Ved en synsforretning i 1919 overdrog byfoged Barfod boligen til dommer Wivel. Hermed skete der brud på den årelange tradition, at det var den nye byfoged, der overtog boligen efter sin forgænger.

Ved synet 2.11.1921 betegnedes huset som embedsbolig for kriminaldommer C. V. Lind. Ved synet anbefaledes espalieret på vestre gavl nedskåret til overkanten af stuens vinduer. Endvidere installeredes der centralvarme i hele huset på dette tidspunkt.

Som et bilag til protokollen findes et udateret og ikke underskrevet udkast stilet til justitsministeriet. Udkastet går ud på, at indehaverne påtænker at lade indlægge centralvarme. Efter indhentet tilbud fra Jysk Centralvarme Co., Aalborg, vil anlægsudgiften beløbe sig til ca. 5.200 kr. Samtidig skal der bekostes en trappe fra køkkenet til kælderen til ca. 300 kr. for at lette fyringen. Man skulle ellers ud af huset for at komme i kælderen. Udkastet fortæller også, at nogle lokaler var lejet ud for et årligt beløb på 500 kr., som i forbindelse med etablering af centralvarme foresloges forhøjet til 900 kr.

Politimester O. Kann bemærkede i 1942, at husets ydre og indre tilstand var god med undtagelse af centralvarmekedlen, der trængte til udskiftning.

Under politimester Kann's periode i embedsboligen blev kælderens en tid under krigen – med fru Kann's vel-signelse – brugt af unge modstandsfolk til oplagring af sprængstoffet PE-2. Fru Kann fortæller i sin erindringsbog, at unge mennesker i store kasser bragte det ned i kælderen via hoveddøren. I kælderen blev det ompakket i mindre kasser. Sprængstoffet blev derefter fragtet videre over gårdspladsen og ud i Kongensgade forbi de tyske vagtposter ved Teknisk Skole. En enkelt gang spurgte vagten, »Was ist das?«, »Äppel«, svarede de unge modstandsfolk, og der blev ikke senere spurgt til kassernes indhold.

I en periode under besættelsen anvendte tyskerne skifterettens lokaler til kontorbrug.

Efter krigens afslutning i 1945 afholdtes der atter bygningssyn. Politimester Kann var tilstede sammen med arkitekt J. M. Jensen, der mødte på bygningsinspektørens vegne. Det viste sig, at tyskerne havde været temmelig hårdhændede mod huset og dets omgivelser. Man har i protokollen anført: mørklægningen i vindfang fjernes, alle af tyskerne opsatte ledninger fjernes. I haven fjernes pæ-

le og pigtråd. Alle skyttegrave i læbælte og i plænen fyldes eller jævnes, og de af græstørv – det har nok været politimesterens græsplæne – opførte skydestillinger på fortovet fjernes. Ved skifterettens indgang opsættes nyt stakit, idet tyskerne havde væltet og ødelagt det gamle. Endelig flyttes elmåleren fra politimesterens lejlighed til loftet, så den bliver tilgængelig for kontorets personale.

I maj 1953 udnævntes Palle Høybye til politimester i Hjørring politikreds. Bygningen gennemgik i forbindelse hermed en gennemgribende og tiltrængt restaurering, og i næsten 25 år, til 1976, tjente det gamle hus som bolig for familien Høybye.

Og nu er bygningen væk. Revet ned for at tilgodese tidens krav om parkeringspladser og effektive trafikforhold.

—
Vi har gennem den gamle synsprotokol en god dokumentation for den gamle embedsboligs historie. Vi kan forestille os, hvordan husets beboere har glædet sig over hus og have og over at få installeret vand, gas, telefon, elektricitet og meget andet godt, men det kunne være interessant at høre mere om de mennesker, der har boet i huset og brugt det igennem de mange år.

Havens store gamle bøgetræ, som Palle Høybye gerne så bevaret efter husets endeligt, står tilbage på parke-

ringspladsen som et sidste minde o det, der engang har været.

Forstod vi at lytte efter, når løv rasler i den sagte vind, kunne vi høre en lang og spændende historie om alle de mennesker, der har vandret ud og ind af husets døre igennem næsten et helt århundrede.

KILDER OG LITTERATUR

Hjørring Politimesters arkiv: Synsprotokol for embedsboligen 1889-1960 med bilag. Ebba Kann: »Livets skuespil«. 1976. Vendsyssel Tidende: 29.08.1976.

NOTE

Bent Søndergaard, f. 1938. Udlært byningstømrer. Stilling: Poliassistente. Han skrevet artikler om historiske emner i Vendsyssel Årbog, Vendsyssel Tidende, Aalborg Stiftstidende og Dansk Polititidende.

ILLUSTRATIONER

Fig. 1, 3-5 er efter fotografier på Vendsyssel Historiske Museum. Fig. 2 er efter synsprotokollen. Fig. 6 er fotograferet af Finn Folstet i Vendsyssel Tidende.

Fig. 6. Den gamle embedsbolig fotografert kort før den blev nedrevet, som led i Hjørrings trafiksanering. På stedet er i dag parkeringsplads.

Den første børnehjælpsdag i Hjørring

af Robert Bindslev

Den 19. juni 1919 holdtes den første børnehjælpsdag i Hjørring. Den havde til formål at indsamle midler til opførelse af et længe tiltrængt børnehjem.

En kreds af byens kendte borgere stillede sig i spidsen for denne indsamling, og der nedsattes et præsidium med amtmand, kammerherre P. Nørgaard som formand, et forretnings- og arrangementsudvalg med borgmester M. Barfoed som overordnet leder og 9 underudvalg, som med hver sin formand tilsammen rådede over en frivillig medarbejderstab på over 100 personer, hvis opgave og ansvar det var at tilrettelægge børnehjælpsdagens mange forskellige arrangementer.

Efter flere ugers anstrengende forberedelser, hvor ingen af de implicerede sparede sig selv, vågnede byen op til en festdag med strålende solskin, en frisk blæst og en med flag,

blomster og granguirlander smykket by, som ingen tidligere syntes at have set.

Således var der på Børsen og for enden af Jernbanegade, Nørregade og Østergade rejst imponerende, høje æresporte med følgende indskrift, som var dagens valgsprog:

*Lad os hjælpes ad at bygge
for de smaa et sollyst Hjem
Danmarks Fremtid og dets Lykke
gennem dem skal bæres frem.*

Dagens første begivenhed, der var tilrettelagt af grosserer Otto Heerfordt og hans hjælpere, var et stort og farverigt børneoptog, der om morgenen tidligt udgik fra Torvet.

Under ledelse af byens lærere og ledetonerne fra to orkestre blev et optog på flere hundrede festklædte børn, forsynet med hvert sit dannebrogssflag, sendt ud på en to timer lang tur gennem de festligt smykkede gader.

Samtidig med dette begyndte 120 hvidklædte piger og drenge i alderen fra 12 til 16 år en omfattende husindsamling, assisteret af hjemlige »sigøjnere«, der med deres vogn og er vrimmel af glade mørkhudede unge drog omkring og spillede.

Hele dette brogede virvar af små og store, som efterhånden trængtes i gaderne, raslede ustandseligt penge ind til dagens velgørende formål.

Efter formiddagens store og farvestrålende børneoptog, der var blevet modtaget med jubel og begejstring af de mange tilskuere, fulgte eftermiddagens imponerende vognoptog, der blev dagens største og mest omtalte begivenhed. Med Hjørring Byorkester i spidsen drog byens håndværkere – mestrene med håndværkerforeningens fanc, svendene med deres mange fagforeningsfaner – gennem gaderne, hvor folk nu trængtes i tusindvis for at overvære et skuespil

Børnehjælpsdag i Hjørring

Torsdag den 19. Juni.

Program for Dagens Festligheder:

- Kl. ca. 8^{1/2}: **Børneoptog** med flere Musikkorps: Hjørring Orkester, Spejderne m. fl. udgaar fra Torvet.
- Kl. 8^{1/2}—10: **Husindsamling.**
- Kl. 10—1: **Flyveopvisning paa Markedspladsen.** Passager- og Kunstflyvning. Koncert paa Flyvepladsen.
- Kl. 2—4: **Vognoptog** med Musik og Bøsserassen gennem Byens Gader, udgaar fra Haandværkerstiftelsen.
- Kl. 2: Kiosker, Blomster, Is-, Vaffelboder m. m. aabnes.
- Kl. 4: **Fodboldkamp** paa Markedspladsen mellem Hjørring Fodboldklub og Hjørring Idrætsforening.
- Kl. 5: I Teatersalen paa den Nord Idrætsforestilling: Brydning, Boksning, Vægtløftning. (Danmarksmeesteren Rob. Larsen deltager).
- Kl. 7: **Dilettantkomedie.** Der opføres „Den svage Side“, „En Aften i Snolderød Variete“. Solistopræden af kendte Hjørringensere, Sang, Deklamation m. m.
- Kl. 4—5 og 7—8: **Børnekomedie** i Højskolehjemmets Sal.
- Kl. 6^{1/2} og 9: **Forestilling i Sommerteatret.**

Festen i Christiansgave aabner Kl. 4. Entre 50 Øre. Her forefindes Dansegulv, Boder, Restaurant m. m. **Plantagen er pragtfuldt illumineret.** Kl. 10^{1/2} afbrændes et smukt Fyrværkeri.

— Der kræves Entré til alle de forskellige Forestillinger omkring i Byen.

Koncert flere Steder i Byen, Kraftprøve, Karussel; Auktions, Dans om Majstang, Rædselskabinet. Uafbrudt Forestilling i Bio- og Kinografen, Tombola, Bortlodning m. m.

Hovedrestauranten i Brinck-Seldellingsgade aabner Kl. 10 Pmd. Ellermiddag og Aften Solistopræden og Koncert af et stort 10-Mands Orkester. Bl. a. optræder **Sommerteatrets Personale** om Ellermiddagen. **Ballonopstigning** flere Steder i Byen.

I Anledning af Børnehjælpsdagen i Hjørring løber Torsdag den 19. ds. følgende Særtog:

Hjørring—Aabybro-Banen.

Afgang Hjørring Kl. 11,00 Aften. Ankomst Løkken Kl. 11,50 Aften.

Hjørring—Hørby-Banen.

Afgang Hjørring Kl. 11,10 Aften. Ankomst Hørby Kl. 12,25 Nat.
Særtogene standser ved Mellemstationerne. 3655

Fig. 1. Børnehjælpsdagen er af københavnsk oprindelse, den første afholdtes i 1904. Formålet var at indsamle midler til filantropiske arbejder for fattige og forældrelose børn i København. Ideen bredte sig snart til andre byer, og i Hjørring holdtes den første børnehjælpsdag den 19. juni 1919 med et stort og festligt program. Denne annonce blev bragt i Hjørring Amtstidende den 17. juni 1919.

Butikslukning.

Børnehjælpsdagen i Hjøring.

Guldmedene Hassings og Blinkenbergs Forretninger lukkes **Kl. 2.**

Kolonialhandlerne i Hjøring

lukker Børnehjælpsdagen Forretningerne **Kl. 2.**

Børnehjælpsdagen Torsdag den 19. Juni
er samtlige Pengeinstitutter i Hjøring lukkede
fra Kl. 1 Middag.

Butikslukning paa Torsdag.

Samtlige Manufaktur-, Herreekviperings-
og Tricotageforretninger i Hjøring lukker
paa Børnehjælpsdagen **Kl. 4.**

Fig. 2. For at så mange som muligt kunne deltage i festlighederne, havde byens forretningsfolk i forvejen aftalt at lukke butikkerne tidligere end normalt. Disse annoncer fra Vendsyssel Tidende den 17. juni antyder, at man ikke helt har kunnet komme til enighed om lukketidspunktet.

Fig. 3. På opfordring af komitéen for børnehjælpsdagen havde mange hjørringensere pyntet deres huse med blomster og granguirlander, som denne ejendom i Skolegade 13. Huset er senere nedrevet, og på grunden er i stedet opført et auto-værksted.

Fig. 4. Hjørrings meget lokale sigøjnere, kaldet »Fernando Troppenkørte dagen igennem rundt i gaderne og optrådte for et stort og festglad publikum. De 3 oversigøjnere er fra venstre: Stenhugger Lemming, organist Andersen og glarmester Spindler.

der ikke tidligere var set mage til i byen.

Forrest i optoget, der udgik fra Østre Skole, red en afdeling på 15 elegante ryttere. Derefter kom håndværksmestrene, der alle var i sorte frakker og med høje hatte. Det virkede som et frisk pust fra gamle dage, hvor håndværkerlavene ofte gennem processioner prægede byerne.

Så fulgte i en lang karavane håndværkersvendene med vajende faner og de mange vogne, der alle var pynnet på en original og festlig måde, som karakteriserede de forskellige fag, der var repræsenteret i det store optog.

Sidst i rækken kom det uniformerede spejderkorps, efterfulgt af blomstersmykkede biler og vogne med glade, bøsseraslende børn og unge piger.

Jo! her var fest og feststemning i gaderne, og alle syntes at være med.

De mere jordnære festligheder blev afviklet uden uheld eller forhindringer af nogen art, men det gik knap så godt for den planlagte flyveopvisning og de efterfølgende passagerflyvninger med piloten Erlind på Markedspladsen ved Tørholmsvej.

Hele dette arrangement måtte aflyses, til stor skuffelse for de hundreder af flyveinteresserede tilskuere, der

Fig. 5. På Børsen og for enden af Jernbanegade, Nørregade og Østergade var der rejst æresporte med dagens valgsprog som indskrift: »Lad os hjælpes ad at bygge for de smaa et sollyst Hjem. Danmarks Fremtid og dets Lykke gennem dem skal bæres frem«. Denne æresport var opført ved Banegårdspladsen for enden af Jernbanegade.

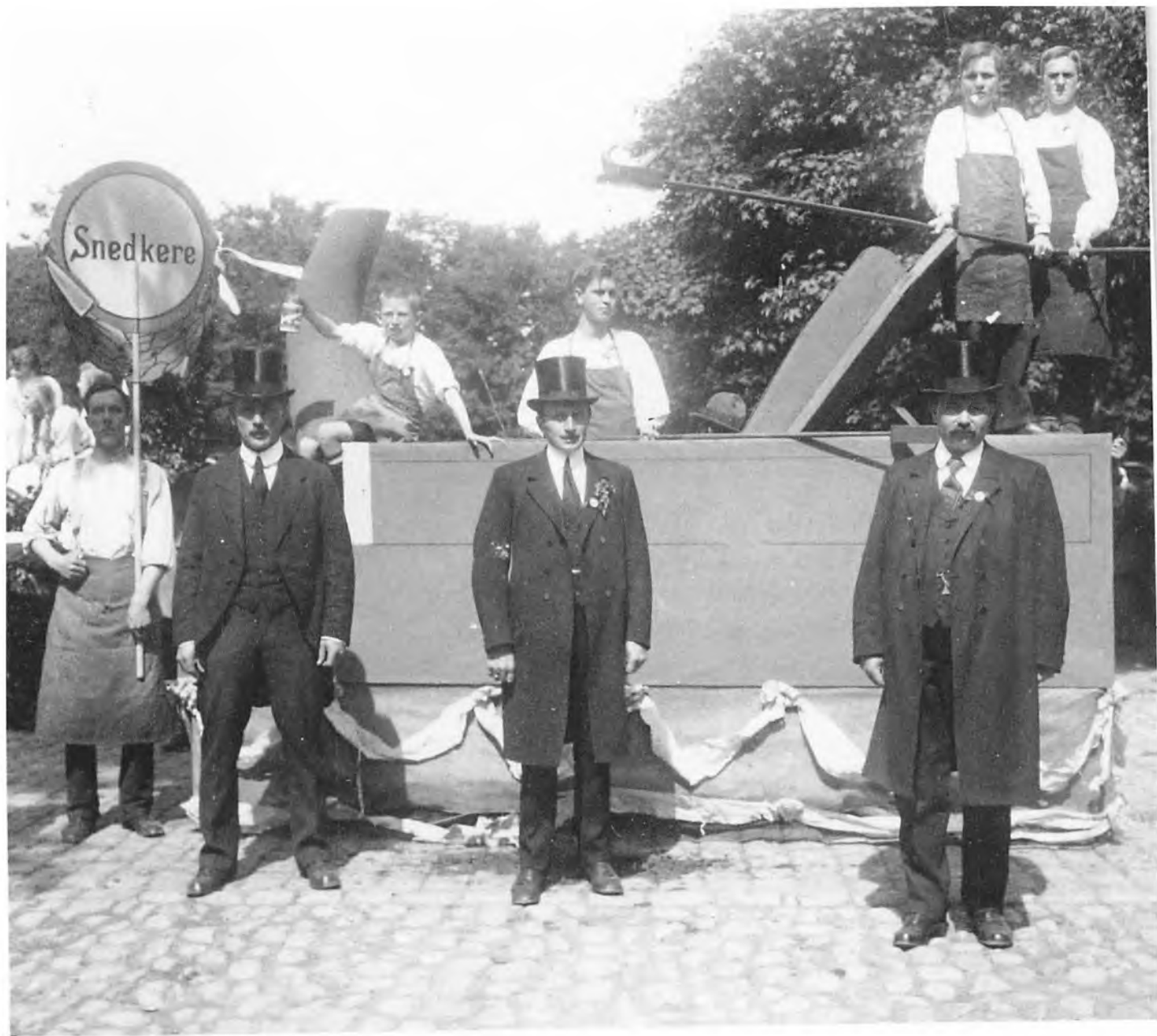

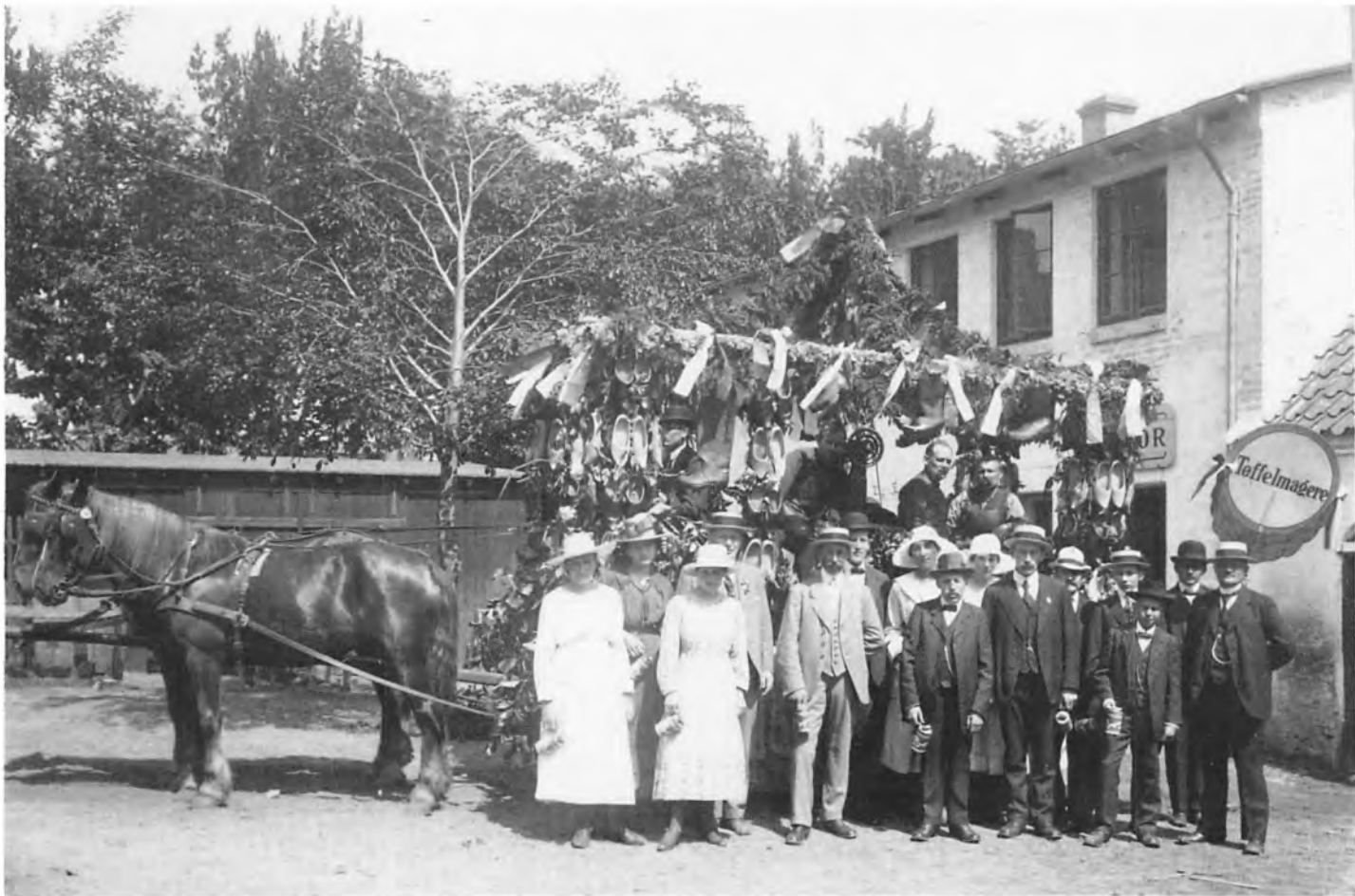

Fig. 6-7. En af de største begivenheder på børnehjælpsdagen var det store vognoptog, med ikke færre end 15 vogne, som byens håndværkssvende selv havde pyntet.

var valfartet ud til pladsen for at se og opleve et vidunder af en flyvemaskine på ganske nært hold og følge dens flugt gennem luften. Flyvemaskiner og flyvning i det hele taget var endnu mest en folkeforlystelse og ikke en transportform som i dag.

Det var kraftige kastevinde, der om formiddagen jog hen over pladsen, som foranledigede flyveren til efter et par enkelte ture at indstille flyvningen, for ikke at løbe nogen risiko for passagerer eller publikum.

Hen under aften stilnede blæsten

af, og kl. 7 startede Erlind motoren igen for atter at gå på vingerne. Med sig havde han som passager en af de mere modige blandt tilskuerne. Flyningen forløb udmærket, men ved landingen gik det galt. Den lunefulde vind tog maskinen og førte den i ret-

ning mod de mange tilskuere, som blev stående uden at ane den fare, de befandt sig i. Det lykkedes dog Erlind at dreje flyet i en anden retning, men ved denne manøvre blev maskinen af vinden kastet op imod hegnet, der omkransede Markedspladsen, og

Fig. 8-9. Vognoptøget udgik fra Håndværkerstiftelsen i Østergade kl. 2 og drog igennem byen med fuld musik og energisk bøsseraslen.

Fig. 10-11. I teatersalen på »du Nord«, det nuværende Vendelbohus, ar der idrætsforestilling om eftermiddagen og dilleltant og varieté om stenen. På Højskolehjemmet opføres børnekomedien 2 gange for fulde ruse med stor succes.

ved sammenstødet med træerne blev højre vinge og understel beskadiget. Erlind og passageren slap med forskrækkelsen. Så var det forbi med flyvning for denne gang, og straks efter uheldet gik flyveren og hans mekaniker i gang med at adskille maski-

nen, som dagen efter transporteredes til København med jernbanen.

Ud over de særlige attraktioner, børnehjælpsdagen bød på, var der selvfølgelig i massevis af de mere almindelige og velkendte fornøjelser.

I teatersalen var der om eftermid-

dagen idrætsopvisning, hvor den tidligere Hjørring-atlet, danmarksmesteren i vægtløftning, Robert Larsen, optrådte sammen med sine gamle venner og klubkammerater Albert Nielsen og Niels Sørensen, der begge var kendte idrætsudøvere.

Og som aftenunderholdning var der dilettant- og cabaretforestillinger med sang og deklamation, hvor flere af byens kendte borgere, med talent for disse kunstarter, gav deres bedste under stor jubel og bifald fra publikum.

I Højskolehjemmets sal opførtes ved to forestillinger den af lærer Mimi Schmidt iscenesatte børnekomedie »Tornerose«. Her var tilstrømningen af børn med deres forældre så stor, at man besluttede at opføre komedien endnu en gang den følgende dag.

På Springvandspladsen var der dagen igennem stor søgning til en karrusel, der knejsede midt på pladsen. Her lå også tombolaen med et utal af gode gevinster, hvoraf de fleste var skænket af byens borgere.

På Springvandspladsen lå også en blomsterbod, hvorfra 60 unge piger fordelt i flere hold gik omkring i gaderne og solgte små blomsterbuketter, der var bundet af unge damer under kyndig vejledning af gartner J. Braad Sørensen. Og i et kæmpe restaurationstelt, der var rejst på Amtmandstøften, regerede boghandler J.

F. Petersen som den ansvarshavende vært med en skare af opvartende unge damer og fruer. Varerne, som her blev solgt, gled ned til lystige toner af musikdirektør Monberg-Eriksen og hans orkester.

Festens tyngdepunkt, der om eftermiddagen svingede mellem Amtmandstøften og Springvandspladsen, blev hen under aften forlagt til Christiansgade, som i dagens anledning var forvandlet til en veritabel markedsplads, hvor der mellem luftgysger, kraftprøver, karruseller, boder og gøglertelte rørte sig et muntert folkeliv.

Men alt har en ende. Kl. halv elleve forkyndte et storslået festfyrværkeri for de mange, der endnu færdedes ude i det gode sommervejr, at en vellykket børnehjælpsdag var forbi.

Resultatet af børnehjælpsdagen og af de mange kræfter, der var sat ind på at gøre dagen så festlig og god som mulig, blev fremlagt ved et afsluttende forretningsudvalgsmøde på hotel Skandinavien den 7. juli. Formanden for kasse- og regnskabsudvalget, bankdirektør Otto Brandt, aflagde beretning om dagens regnskab, som viste et formidabelt overskud på godt 20.000 kr. Dette beløb blev sammen med andre midler brugt til etablering af et børnehjem i Hjørring.

Der opstod mange problemer i denne forbindelse, og der blev ført man-

ge og lange forhandlinger med meninger for og imod hjemmet, og især om dets placering. Men det er en hel anden historie, og den skal ikke for tælles i forbindelse med denne lille beretning om den første børnehjælpsdag i Hjørring.

NOTE

Robert Bindslev. Født 1917. Arkivassistent på Historisk Arkiv, Vendsyssel historisk Museum, 1968-84.

ILLUSTRATIONER

Fig. 1 er fra Hjørring Amtstidende 17.6 1919, s. 7. Fig. 2 er fra Vendsyssel Tidend 17.6.1919, s. 3. Fig. 3-12 er efter fotografier på Vendsyssel historiske Museum.

Fig. 12. Børnehjælpsdagens tombola havde ikke mindre end tre store og eftertragede hovedgevinster: Et helt kurvemøblement, et klaver på jernramme og et jumpekøretøj.

Om hesten i morgentågen og den nye campingvogn

**en tur med Hirtshalsbanen
og
Carl-Hermann Hansen**

Det kan sagtens tænkes, at du synes overskriften til denne artikel er sær, men jeg tror bestemt, du kender det fænomen, at din erindring om en oplevelse hæfter sig på tilfældige synsindtryk og løsrevne brokker af en samtale. Netop sådan har jeg det med billederne på de følgende sider.

Til daglig er jeg fotograf på Projekt Arbejdets Historie, hvor vi, mere end

mange andre museumsfolk, har mulighed for at beskæftige os med den levende hverdag i vor egen tid og fastholde den i bidder af tekst og billeder.

Opgaverne, som vi påtager os, bliver udvalgt med omhu og eftertanke, men i selve det nu, hvor billederne tages, gælder det for mig som fotograf at opfatte og fastholde med vidtåbne

øjne og ører. Det vil være godt for din forståelse af mine billeder og tekst, at du har i baghovedet, at jeg ganske enkelt – hvis det er enkelt – har villet fortælle en historie, men at det er mig, der fortæller og at historien derfor kun er sand ud fra mit synspunkt. Dine indtryk er ligeså betydelige og ligeså sande.

Inden du skal opleve min historie

om Hirtshalsbanen vil det være rigtigt at komme med nogle konkrete tal og kendsgerninger.

Hirtshalsbanen blev anlagt i 1925. I året 1986 transporteredes ialt 500.832 passagerer. I gennemsnit er det lidt over 1300 mennesker om dagen, hele året rundt. Hver dag kører toget 42 ture på strækningen igennem et dejligt afvekslende landskab.

Til tider er det stærkt bakket, til tider er det fladt og opdelt af vestenvindsforblæste læhegn, med en høj himmel, der kun begrænses af dit kuppelvindue. Stationsbygningerne er udført i ens arkitektur i god »Kampmann stil«, som kun kan glæde dit øje. Inde i toget føler du dig godt tilpas. Venlige konduktører går stilsfærdigt rundt og spreder lune og velvære.

re. Du fornemmer at møde noget gammelkendt, som det er godt i tankerne at kunne læne sig op ad.

Vær venlig og stig ind og sæt dig godt til rette. Historien om min tur med Hirtshalsbanen kan tage sin betydelse.

Afgang Hjerring

Det er hen på formiddagen og toget skal afgå om nogle minutter. Togføreren og lokomotivføreren når en kort pause – et stille øjeblik med kaffe og tjenestepapirer.

Herluf hjælper en ung mor med barnevognen. Banefolket glæder sig over at have plads og tid til at gøre rejsen nemmere for børnefolket, og de er en lille smule stolte over at være lidt bedre på det område end deres store kollega.

Station Vellingshøj

*Så du hesten i morgentågen? denn
dags eventyrbillede midt i den mæl
kehvide virkelighed – nuets modsæt
ning til ventesalens pyntelige sofa
stykke.*

Lokomotivføreren må være spændt og opmærksom i det vanskelige vejr for at bringe dig sikkert frem.

Vogle gange om dagen fyldes hele toget med skolebørnenes muntre huler og bulter. Andre ture lævner tid og ro til en konduktørpassiar som er med til at gøre rejsen og din dag en lille smule bedre.

Langholm

Vidstrup

Sønderby

Du fornemmer toget som en lille verden for sig selv, der bevæger sig af sted i det store, hvide tågerum. Med korte mellemrum får du alligevel genoprettet forbindelsen til dagligdagen uden for. Et glimt af landmanden på sin traktor, stationsbygninger, trinbrædder og de ventedes særlig, gøren-sig-klar-til-at-stige-på-blik.

Tornby

På denne station holder toget lidt længere, for her krydser de modgæende tog hinanden. Søren kommer med postsækken og mor Ellen holder, med arbejdsvante hænder, styr på alle opgaver i posthuset. Når toget kører videre får de vietnamesiske hængesvin ved havehuset en kort stund tankerne på afveje.

Ravndrup

Horne

Emmersbæk

Lilleheden

*Der er en stærk kontrast imellem per
ronerne med de ventende børn og de
menneskelomme trinbrædts sære for
ladthed. Stationsbygningens fin
svungne lampeholder får dig måske
til at tænke på Kina og til at fantasere
videre om sommer og varme, hvor
station og landskab sidrer stilsfærdig
under solens intense lysbad.*

Ankomst til Hirtshals

Så er du nået til vejs ende, men inden vi siger farvel, skal du vide, at der er involveret mange andre mennesker i din togrejse end dem du har set. På stationen i Hirtshals findes banens fjernstyringscentral, fra hvilken man årvågent sikrer, at alt sker i den rigtige rækkefølge. Herfra har man radiokontakt med lokomotivføreren under hele turen, der for en ekstra sikkerheds skyld, bliver optaget på bånd.

Godstransport

Hirtshalsbanen transporterer meget andet end skolebørn, forretningsfolk, turister og nysgerrige fotografer. I 1986 fragtede banen 132.206 tons gods. I sommermorgenens solflimmer gør Knud Jørgensen sig klar til at køre et godstog til Hirtshals. Idag er togstammen rigtig stor. »Man må have rejselyst i blodet og kunne lide at lægge mærke til de ting der sker i naturen« siger han, og giver agt, når fædrenegården passeres. »Det venter de derinde«.

Fra stationen i Hirtshals fordeler godstrafikken sig videre ud i landsdelen med vognmænd i store lastbiler.

Gods til Norge

En stor del af Hirtshalsbanens fragt-gods transporteres videre til Norge. Rangérfolkene udviser et sandt artisteri af præcision og hurtighed, når de store togstammer skal bugseres ned til havnen og ombord i færgerne.

Røgt og pleje

Hirtshalsbanen råder over 4 passager tog af hvilke de 3 er igang hele tiden, mens det overskydende får sig en grundig rengøring og vedligeholdelse, og det får mig til at tænke på den nye campingvogn, som støvsugermanden og lokomotivføreren hævder om. Alle tog bliver gennemgået teknisk hvert eneste døgn for din sikkerheds skyld.

NOTER

Alle fotografier er taget i løbet af 1986. Jeg har anvendt Kodak Tri-x film, belyst som 100 eller 400 Asa, fremkaldt i D-76. Papirbillederne blev fremstillet på Agfa Record Rapid Baryt papir. Mit kamera var af mær-

ket Canon med 28, 35 og 135 mm originalobjektiver. - Tak til folkene på Hirtshalsbanen for den venlighed, hjælpsomhed og interesse, som jeg mødte overalt. I har i hvert fald sikret banen en trofast, fremtidig kunde.

Carl-Hermann Hansen. Født 9/9 1949. Fotoudannet. Ansat ved Vendsyssel historiske Museum i 1985 som fotograf ved projekt »Arbejdets historie i Nordvestvendsyssel«.

En rejse til Skagen 1859

af Magne Andersen

I sommeren 1859 foretog digteren H. C. Andersen en rejse i Jylland, hvor han samlede indtryk til en del litterære arbejder og gæstede venner og beundrere i denne del af landet. Om sine oplevelser under rejsen har han berettet i »Rejse i Vest- og Nordjylland 1859« og i rejsedagbogen.

I Vendsyssel opholdt han sig nogle dage på Børglum kloster, hvor man stadig kan fremvise den seng, som

digteren sov i. Desuden gjorde han ophold i Hjørring, Frederikshavn og Skagen. I Frederikshavn, hvortil han ankom 11. august, boede han hos fhv. overauditør Uldall på dennes landsted, Constantia, umiddelbart uden for byen. Afrejsen til Skagen var fastsat til 13. august. Planen var, at købmand, konsul J. P. Kall skulle køre digteren til Ålbæk, hvorfra han skulle fortsætte med postvognen til

Skagen. Et anfald af en kraftig forkølelse, som er udførligt beskrevet i rejsedagbogen, bevirkede imidlertid, at afrejsen blev udsat til 17. august, og da var rejseplanen noget ændret.

Uldall kørte digteren til Jerup, hvorfra turen gik videre til Skagen med lejet vogn. H. C. Andersen fortæller selv i rejseberetningen: »Man sørgede for, at jeg fik en paalidelig Kudsk, der kunde kjøre mig lang

fig. 1. Tegning af Carl Locher: «Agepost fra Skagen». Tegningen ragtes i »Illustreret Tidende« 9. november 1873 som illustration til en artikel af Holger Drachmann om Skagen.

fig. 2. Storgård i Jerup ca. 1900. Personerne på billedet er fra venstre: 1. en tjenestepige, 2. Ane Kirstine Larsen, datter på gården, 3. gårdejer Anders Chr. Larsen, søn af Lars Chr. Nielsen, 4. fru Johanne Birgitte Larsen, 5. Gotfred Larsen, søn på gården, 6. Niels Chr. Larsen, søn på gården, senere bosiddende i Knasborg, en tjenestekarl.

H. C. Andersen nævner intet om, hvordan gården så ud, men bygningerne på billedet er ikke nye, så mon ikke de har haft omtrent samme udseende, da digteren besøgte stedet ca. 10 år tidligere.

Havstokken, det vil sige Strandbredden, hvor Bølgerne rullede. Det var en velhavende, fortræffelig Bonde, der vidste Besked med, hvor der var den ikke Grund, og hvor der var det lugende Kviksand. Man havde for-d vist ham mit Portrait og sagt: »det er en stor Digter«, og Bonden loe saa maad og sagde: »naa, det er en stor ægner«. Han vilde paa hele Veien eller ikke ret indlade sig med mig eller fortælle Noget; han loe kun løgtig af hvad jeg sagde ham; men odt kjørte han, og god og gjæstfri var han; jeg fik ikke Lov at forlade hans Gaard, førend jeg der havde faa-

et et rigt Traktement, stegte Kyllinger, Pandekager, Viin og Mjød. Vi kjørte over Mark, Hede og Mosegrund, vi kjørte over Havstokken, paa det faste Sand indenfor Brændingen. Snart naaede vi Klitterne, der laae som store Sneedriver ved Vinter-tid. Strandbredden var som belagt med bævrende, rødbrune Meduser, Konchylier og afrundede Smaastene. Vrag laae ved Vrag; vi kjørte midt igjennem et stort, engang tremastet Skib. Skrigende Fugleskarer omkrydsede os«.

Vi vil her forlade digteren og hans videre rejseoplevelser. Vi vil i stedet

interessere os for kuskens og vognen, idet underdelen af den vogn, som ifølge mundtlig overlevering blandt kuskens efterkommere blev benyttet til turen, stadig eksisterer og i de sidste 25 år har befundet sig i Vendsyssel historiske Museums samlinger. Kuskens var den dengang 49 årige gårdejer Lars Chr. Nielsen fra Storgård i Jerup. Han var født på Ågård i Jerup i 1820. I 1843 blev han gift med Ellen Marie Jensdatter, som var plejedatter fra Storgård, og 2 år senere overtog de denne gård, som stadig er i slægtens eje.

På Storgård har man åbenbart haft

Fig. 3. Vognens alder lader sig ikke med sikkerhed fastslå. De forholdsvis store forhjul, egernes store sty (hældning) og de ret lange nav træk, som genkendes fra endnu ældre, træakslede vogne. Jernakslene derimod tæber, at den næppe kan være fremstillet før efter midten af 1800-årene, og at den således må have været ret ny, da H. C. Andersen foretog sin Jyllandsrejse.

Umiddelbart ville man vel forvente, at når Danmarks store, internationale berømte digter var på rejse, foregik det med en finere vogn. Man kan imidlertid ikke se bort fra, at netop til kørslen på den snart ujævne og stenede, snart bløde og sandede strandbred, hvor turen foregik lige så vel til vands som til lands, kunne den lette, lave, stive vogn være at fortrække frem for en eller anden højere og tungere stadsvogn. Carl Loches tegning af ageposten viser da og netop en stiv vogn af samme type som denne.

en ekstra indtægt ved forskellig kørsel, ihvertfald har sønnen, Anders Chr. Larsen, som var født i 1854, og som overtog gården efter forældrene, fortalt, at han i sin ungdom kørte fragtkørsel mellem Jerup og Skagen med den omtalte vogn.

En søn af Anders Chr. Larsen, Niels Chr. Larsen, giftede sig i 1927 med Karoline Larsen fra Jennet ved Ålbæk og købte samtidig en gård i Knasborg. Blandt de ting, som Niels Chr. Larsen havde med fra barn-

domshjemmet i Storgård, var vognen. Denne var nu i brug i Knasborg, indtil den først i 1950-erne som ca. hundredårig blev afløst af en ny gummi-vogn, hvorefter sønnen Chr. Larsen i 1961 skænkede den veltjente vogn til museet.

ILLUSTRATIONER

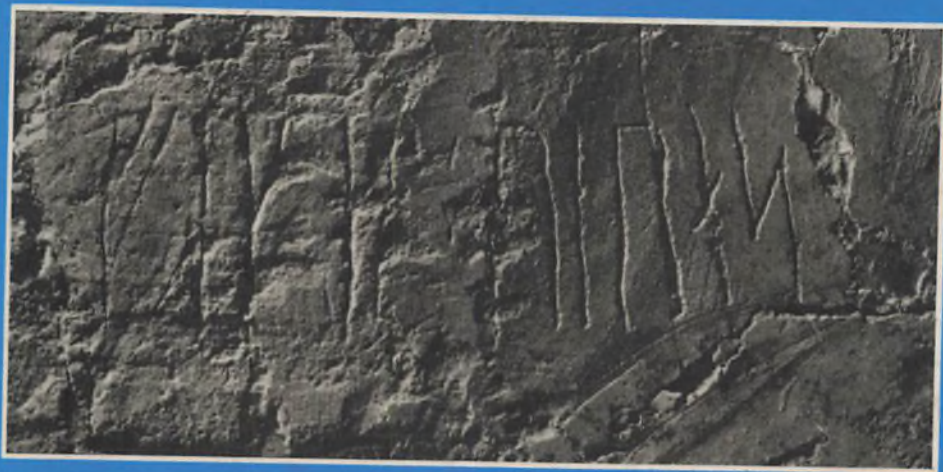
Fig. 1 er tegnet af Carl Locher (Illustreret Tidende 9. november 1873), og fig. 3 er fotograferet af Ole Brønden i 1987.

LITTERATUR

H. C. Andersen: »Rejse i Vest- og Nordjylland 1859«. »Gennem jyske egne«. Uddrag gamle rejseskildringer fra 1692-1867. Ved E. J. Tang Kristensen og Arthur Hanse Foreningen for boghåndværk 1961.

Kjeld Galster: »H. C. Andersens besøg Vendsyssel 1859«. Vendsysselske Aarbog 1955. p. 13 ff.

Slægtsbog over efterkommere af Niels Adersen, født 1706, død 25. september 1774 Jerup, Elling sogn.

079735957

101 KØBENHAVNS
KOMMUNES
BIBLIOTEKER